

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

11.13 - МКР. 1741 "С" 2022.11.21. 28. ПЗ

ЯЦЕНКА ЄВГЕНІЯ АНДРІЙОВИЧА

2023 р.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Економічний факультет

УДК 330.131.5:631.15:633.85

ПОГОДЖЕНО
Декан економічного факультету

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри економіки

Анатолій ДІБРОВА

Вікторія БАЙДАЛА

(підпис)

(підпис)

2023р.

2023р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

" Економічна ефективність виробництва одійних культур в сільськогосподарських підприємствах у сучасних умовах "

Спеціальність 051 – "Економіка"

Освітня програма Економіка підприємства

Орієнтація освітньої програми Освітньо - професійна

Гарант освітньої програми

к.е.н., доцент

к.е.н., доцент

(науковий ступінь та вчене звання)

Тетяна ГУЦУЛ

(підпис)

Наталія СУЛІМА

(підпис)

Виконав

Євгеній ЯЦЕНКО

(підпис)

Київ – 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри економіки

д.е.н., проф. Вікторія БАЙДАЛА

2023р.

ЗАВДАННЯ

до виконання магістерської кваліфікаційної роботи студенту

Яценку Євгенію Андрійовичу

(прізвище, ім'я, по-батькові)

Спеціальність 051 "Економіка"

Освітня програма Економіка підприємства

Орієнтація освітньої програми освітньо - професійна

Тема магістерської роботи: «Економічна ефективність виробництва олійних культур в сільськогосподарських підприємствах у сучасних умовах»

Затверджена наказом ректора НУБіП України від "21" 11. 2022 р. №1741 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру 2023.11.20

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: звітність сільськогосподарських підприємств

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи:

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Наукові основи ефективності виробництва олійних культур
2. Рівень і тенденції виробництва олійних культур та їх економічна ефективність
3. Напрями підвищення економічної ефективності виробництва олійних культур

Перелік графічного матеріалу: таблиці, рисунки, схеми

Дата видачі завдання "21" листопада 2022 р.

Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи

Наталія СУЛІМА

(підпис)

Завдання прийняв до виконання

Євгеній ЯЦЕНКО

(підпис)

РЕФЕРАТ

НУБІП України

Магістерська робота містить: 73 сторінки; 8 рисунків; 10 таблиць; 64 джерела в переліку посилан.

НУБІП України

У даній магістерській роботі було розглянуто теоретичні аспекти ефективності виробництва олійних культур, зокрема соняшнику. Було визначено сутність та методологію визначення ефективності виробництва, а також розглянуто народногосподарське значення та тенденції виробництва соняшнику. Зокрема, встановлено, що соняшник має важливе значення для аграрного сектора та національної економіки загалом. Ринок соняшнику в Україні було охарактеризовано з точки зору стану та конкурентоспроможності національних виробників.

НУБІП України

Більш детальний аналіз був виконаний на базі виробництва соняшнику на приватному підприємстві ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області. Була проведена організаційно-економічна характеристика підприємства, а також аналіз сучасного стану виробництва та реалізації соняшнику на ньому. В роботі було виявлено проблемні аспекти, що впливають на ефективність виробництва соняшнику на даному підприємстві.

НУБІП України

Також були надані рекомендації та напрями підвищення ефективності виробництва та реалізації соняшнику. Зокрема, розглянуто резерви збільшення обсягів виробництва та реалізації соняшнику та забезпечення його ефективності.

НУБІП України

НУБІП України

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. НАУКОВО ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР	9
1.1. Суть економічної ефективності сільськогосподарського виробництва	9
1.2. Методика дослідження економічної ефективності виробництва олійних культур	16
РОЗДІЛ II. РІВЕНЬ І ТЕНДЕНЦІ ВИРОБНИЦТВА ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР ТА ЇХ ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ	21
2.1. Загальна характеристика ПП «Аскол»	21
2.2. Динаміка розвитку виробництва олійних культур	30
2.3. Економічна ефективність виробництва олійних культур	34
РОЗДІЛ III. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР	41
3.1. Формування підходів управління економічною поведінкою виробників олійних культур	41
3.2. Використання інноваційних технологій вирощування олійних культур	50
3.3. Вдосконалення селекції та організації насінництва при вирощуванні олійних культур	59
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68

ВСТУП

НУБІП України

В останні роки спостерігається зростання попиту на олійні культури як на світових ринках, так і на ринку сільськогосподарської продукції України.

Особливо популярним серед олійних культур є соняшник та продукти його переробки.

НУБІП України

Виробництво соняшнику, як найбільш поширеної олійної культури, є наразі стратегічно важливою проблемою для розвитку національної економіки України. Серед світових виробників Україна посідає друге-третє місце за валовим збором насіння соняшнику.

Провідною олійною культурою в Україні є соняшник, займаючи близько 90% у структурі олійних культур. Вирощування соняшнику збільшується

щороку і має сталу позитивну тенденцію виробничих і економічних

показників. Протягом останніх 10 років сформувалася сприятлива ринкова

НУБІП України

кон'юнктура на ринку олійних культур для нарощування обсягів виробництва соняшнику, а економічна складова є привабливою для суб'єктів господарювання. Останньою тенденцією, що сформувалася в даному сегменті

є нарощування темпів виробництва цієї культури на території західних

областей України, що у попередніх періодах не спостерігалось.

Незважаючи на складність сучасного економічного стану сільського господарства України, підприємства, що займаються виробництвом і

переробкою олійних культур, насичують ринок своєю продукцією й мають

змогу нарощувати виробництво.

НУБІП України

На сучасному етапі олійно-жирова галузь України – основу якої становить виробництво й переробка соняшнику – має низку проблем,

вирішення яких є необхідною умовою забезпечення внутрішньої стабільності

держави та зміцнення її позицій на міжнародних ринках.

НУБІП України

Особливо актуальною залишається необхідність удосконалення технології вирощування олійних культур та визначення особливостей формування їх ефективного виробництва.

Розв'язанням проблем підвищення економічної ефективності виробництва олійних культур, зокрема соняшнику займаються багато науковців, зокрема відомі вітчизняні вчені-економісти: В.Г. Андрійчук [2], С.В. Дяченко [19], І.І. Кованець [29], О. Пастернак [42], Н.В. Потривасва [48], В.К. Пузік [50] та інші. Питання підвищення економічної ефективності виробництва олійних культур потребують постійного наукового обґрунтування та практичного використання. Все це разом узятє і визначило актуальність теми дослідження.

Метою роботи є вивчення основних тенденцій розвитку виробництва олійних культур та пошук основних резервів і напрямів підвищення ефективності їх виробництва. Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання:

- систематизувати теоретичні аспекти ефективності як економічної категорії;
- опрацювати існуючі методичні підходи до оцінки ефективності виробництва олійних культур та обґрунтувати відповідну систему показників;
- проаналізувати стан виробництва олійних культур та визначити основні тенденції його розвитку;
- здійснити оцінку ефективності виробництва олійних культур;
- визначити напрями удосконалення виробництва олійних культур та підвищення його економічної ефективності.

Об'єктом дослідження є виробнича діяльність ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні питання підвищення ефективності виробництва олійних культур.

Методами дослідження є аналітичний, монографічний, ряди динаміки, факторний аналіз, метод порівнянь, співставлення, графічний та інші.

Інформаційною базою дослідження є законодавчо-нормативні акти,
наукова та навчальна література, дані статистичної звітності ІПІ «Аскон»
Якимівського району Запорізької області.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ НАУКОВІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР

1.1. Суть економічної ефективності сільськогосподарського виробництва

Реформування економічних відносин в аграрному секторі України та удосконалення його господарського механізму шляхом переходу до ринкових відносин спрямовані передусім на підвищення ефективності виробництва.

Економічна ефективність визначає кінцевий корисний результат від використання засобів виробництва та живої праці, а також сукупних їх вкладень. Важливо розрізнити поняття "ефект" і "економічна ефективність".

Термін "ефект" в перекладі з латинської означає результат виробничої діяльності підприємства, наприклад, підвищення урожайності від використання добрив. Однак сам ефект не вказує на доцільність використання ресурсів; для цього потрібно порівняти результат з витратами на застосування добрив, щоб визначити економічну ефективність.

Економічна ефективність виробництва визначається співвідношенням отриманих результатів до витрат на засоби виробництва та живу працю.

Виробництво вважається ефективним лише тоді, коли результат перевищує витрати уречевленої і необхідної праці, створюючи так званий корисний ефект.

Економічна ефективність представляє собою узагальнюючу категорію, що якісно відображається у високій результативності використання живої і уречевленої праці в засобах виробництва.

Економічна ефективність – це узагальнене й повне відображення кінцевих результатів використання засобів, предметів праці та робочої сили на підприємстві за певний проміжок часу і визначається відношенням результатів до витрат на їх одержання [52].

Більшість економістів вважають, що суть ефективності можна виразити відношенням кінцевого результату, або ефекту, до понесених витрат на його досягнення. У економічному середовищі взаємодіють різні суб'єкти, такі як

відомства, підприємства, трудові колективи, споживачі, регіональні органи управління, суспільство і держава, які оцінюють ефективність діяльності підприємства з урахуванням власних інтересів.

Сутність економічної ефективності виробництва є історичним явищем.

Мета й основний економічний закон пануючого способу виробництва визначають критерій економічної ефективності [29]. Об'єктивна оцінка ефективності виробництва можлива лише за умови конкретних вимог, які ставить суспільство в певний період перед виробництвом, враховуючи при цьому можливість самого виробництва. У контексті капіталізму показником

ефективності виробництва є прибуток, але в соціалістичній системі ефективним вважалось досягнення максимальної продукції при мінімальних затратах.

Економічну ефективність також розглядають як результативність виробничого процесу, конкретно – як співвідношення між досягнутими результатами у процесі виробництва та затратами живої й уречешленої праці, що відображає рівень суспільної продуктивності праці. З цього можна зробити висновок, що економічна ефективність представляє собою відношення між результатом (отриманою продукцією) та витратами (здіяними основними засобами, оборотними коштами та фондом заробітної плати). [19].

Економічна ефективність представляє собою відношення між загальним результатом та сукупними витратами підприємства в цілому. Далі, застосовуючи різні методи на основі узагальнюючих показників, можна виділяти ефект від конкретних заходів або окремих засобів виробництва. Проте, такий підхід може обмежувати розуміння ефективності виробництва, оскільки він зосереджений на окремих аспектах діяльності підприємства, а не на всебічній оцінці, що передбачає аналіз як загального функціонування, так і окремих видів продукції. [20]

Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва визначається як збільшення виходу з кожного гектара земельних угідь

фізичного об'єму сільськогосподарської продукції, що найбільш повно відповідає потребам суспільства за якістю, структурою, асортиментом, строками та місцем отримання, а також в підвищенні матеріального благополуччя, поліпшенні умов праці і побуту сільськогосподарських працівників при мінімальних витратах суспільної праці (або при мінімальних обсягах застосованих для цих цілей виробничих ресурсів)". [20]

Розв'язуючи проблему ефективності виробництва, важливо звертати увагу на те, що наші проблеми майже безмежні, тоді як наші ресурси обмежені.

Відомі американські економісти, такі як Кемпбел Р. Макконнел і Стенлі Л.

Брю, визначають економіку як суспільну науку, яка досліджує проблему ефективного використання обмежених ресурсів (засобів виробництва) для досягнення найбільшого задоволення безмежних потреб суспільства. З їх

точки зору, економіка є наукою про ефективність використання обмежених ресурсів. Економічна ефективність, за їх визначенням, полягає в співвідношенні "витрати-випуск". Це характеризує взаємозв'язок між кількістю виробничих ресурсів, використовуваних у виробництві, і кількістю конкретних видів необхідних продуктів. [9].

У праці Дж. Ван Гіга визначення ефективності представлено як наука про ступінь досягнення цілей. У цьому контексті витрати стосуються не лише капіталу, а й всіх ресурсів, які можуть бути задіяні для забезпечення бажаного рівня або ступеня ефективності. Дослідник висловлював ідею, що "бажано знайти такий варіант, який дозволив би максимізувати ступінь досягнення цілі за тих самих витрат, або при якому дана ціль була б досягнута за найменших витрат".

Економісти Долан Е. Дж. та Ліндсей Д. у контексті ринкової економіки визначають економічну ефективність так: "Термін економічна ефективність означає такий стан справ, при якому неможливо провести жодної зміни, яка більш повно задовольняє бажання однієї людини, не спричинивши при цьому збитків задоволенню бажань іншої людини. Ефективність у виробництві – це

така ситуація, в якій при даних виробничих ресурсах і існуючому рівні знань неможливо виробити будь-яку кількість іншого товару. [24].

У численних економічних дослідженнях вчені часто об'єднують підвищення ефективності з інтенсифікацією, розглядаючи їх зв'язок як причинно-наслідковий. Деякі автори вважають, що інтенсифікація є основою підвищення ефективності виробництва, тоді як інші розуміють її як процес підвищення ефективності використання всіх ресурсів.

Ефективність розподілу ресурсів передбачає їх розподіл між галузями таким чином, щоб отримати суспільно необхідний асортимент продукції. У економічно розвинених країнах це передбачає виробництво такої кількості продукції, яку можна реалізувати без залишків. [60].

Розв'язання проблеми підвищення ефективності виробництва вимагає виявлення та максимального використання резервів господарської діяльності як потенційних можливостей для поліпшення кінцевих результатів роботи. Резерви виробництва визначаються як різниця між фактичним результатом господарської діяльності та його теоретично можливою величиною за умови максимально ефективного використання наявного ресурсного потенціалу.

Цей різниця між фактичним та потенційним результатами є наслідком впливу різноманітних внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на суб'єкт господарювання. Аналіз цих факторів дозволяє визначити конкретні джерела резервів, які можна виявити в результаті економічного аналізу. [1].

Матеріально-технічна база підприємства та її ефективне використання мають значний вплив на результативність виробництва. Удосконалення та розвиток цієї бази можуть здійснюватися шляхом нарощування потенціалу основних фондів (екстенсивний підхід) та підвищення ефективності їх використання (інтенсивний підхід).

Екстенсивний напрямок розвитку матеріально-технічної бази передбачає кількісне та якісне оновлення, що спрямоване на збільшення виробничої потужності підприємства та використання передового обладнання.

Це, в свою чергу, сприяє підвищенню ефективності виробництва та конкурентоспроможності продукції через оптимізацію технологічних процесів.

Ефективність технологічного процесу визначається ступенем досягнення його цільових завдань, а ключовими показниками технологічної ефективності є вихід та якість готової продукції, а також питомі експлуатаційні витрати.

Оцінка ефективності з точки зору підприємства та його колективу, в кінцевому результаті, є суспільною оцінкою, що враховує інтереси всіх учасників суспільного виробництва. Ця суспільна оцінка є більш узагальненою, оскільки враховує інтереси різних суб'єктів. Основні резерви для підвищення ефективності виробництва знаходяться в зміні впливу внутрішньовиробничих факторів. Таким чином, лише докладна оцінка всіх аспектів виробництва може призвести до позитивних результатів. Корисність конкретної оцінки буде залежати від поставлених завдань і об'єкта дослідження. [44].

Розміри підприємства є важливим фактором, що визначає ефективність виробництва. Закон ефекту масштабу стверджує, що зі збільшенням обсягів виробництва активізується позитивний ефект масштабу або ефект масового виробництва. Це пояснюється впливом таких чинників, як спеціалізація та поділ праці, ефективне використання капіталу, виробництво побічних продуктів із відходів основного виробництва, що сприяє зниженню середніх витрат виробництва.

Однак подальше збільшення масштабів виробництва може призвести до невеликого або відсутнього зростання економічної ефективності. Це характеризується незмінним ефектом масштабу, де середня кількість продукції на одиницю вихідних факторів зменшується. Це явище визначається від'ємним ефектом масштабу, що виникає через складність управління при зростанні масштабів господарської діяльності.

Менші за обсягами виробництва підприємства можуть мати вищу ефективність, але менший обсяг ефекту. Це можна пояснити тим, що малі підприємства є господарсько рухливішими. Маючи невеликі потужності, вони можуть, без загрози банкрутства, орієнтуватися на вузькі групи споживачів і гнучко реагувати на зміну ринкової кон'юнктури. Крім того, малі підприємства можуть ефективно діяти навіть за умови дефіциту ресурсів. Щодо особливостей їх розвитку, можна визначити певні недоліки, такі як обмеженість у бюджетному фінансуванні програм розвитку малих форм господарювання, неможливість забезпечення високого техніко-технологічного рівня виробництва без стороннього джерела фінансування, відсутність в Україні системи страхування виробничих ризиків та недостатня кількість належно підготовлених підприємців.

Великі підприємства, завдяки своїм розмірам і ресурсам, можуть мати сприятливіші умови для впровадження прогресивних технік, технологій, та удосконалення організації праці. Здійснення цих процесів може призвести до підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності підприємства. Однак державне регулювання може бути необхідним для забезпечення вільної конкуренції, особливо в умовах концентрації виробництва на великих підприємствах.

Концентрація виробництва, якщо вона здійснюється на основі спеціалізації та кооперування, може бути ефективною. Проте, важливо враховувати, що концентрація без належного контролю може призвести до монополізації ринку та обмеження конкуренції.

Залучення соціально-економічних факторів на підприємстві може бути ефективним методом підвищення ефективності виробництва. Це може включати оптимізацію використання людських ресурсів, покращення умов праці та стимулювання творчості працівників. Використання цих резервів може призвести до позитивного ефекту без значних капіталовкладень.

Економічна ефективність, особливо в контексті аграрних підприємств, визначається віддачею від сукупних вкладених коштів. У сільському

господарстві це часто вимірюється у виробництві максимальної кількості продукції при мінімальних затратах праці, матеріальних і фінансових ресурсів. Основний принцип економічної ефективності в цьому контексті полягає у досягненні максимального обсягу національного доходу на душу населення при найменших витратах живої і уречевленої праці.

Критерій ефективності, в даному випадку, є властивістю і якістю, що відображає основну суть ефективності і виступає основним принципом оцінки. Він може бути вимірний різними економічними показниками, такими як національний дохід на душу населення, обсяг виробництва на одиницю землі чи тварини, або інші.

У вивченні ефективності окремих галузей народного господарства, критерій може набувати більш конкретних форм, враховуючи особливості виробництва та специфіку кожної галузі.

Ефективність виробництва, як кількісно вимірювана категорія, обумовлюється системою економічних показників, які визначають відношення між витратами та отриманим результатом. Такий підхід дозволяє оцінювати ефективність виробництва на різних рівнях, враховуючи специфіку галузі або конкретного підприємства.

Виробник сільськогосподарської продукції, зокрема соняшнику, має стратегічний інтерес у стабільності доходів. Основним критерієм ефективності є виробництво високоякісної та конкурентоспроможної продукції за раціонального використання наявних ресурсів, зокрема обмежених земель. Важливими економічними показниками є продуктивність, капіталовіддача, прибуток на одиницю земельної площі, затрати праці, собівартість, рентабельність, також, доречно відмітити, що складність сільського господарства як системи, де взаємодія різних факторів може мати емерджентний ефект, тобто сумарний вплив не завжди дорівнює сумі впливів кожного фактору окремо. Такий підхід вказує на важливість комплексного аналізу економічної системи в цілому для досягнення оптимальних результатів у виробництві сільськогосподарської продукції. [56].

Рослинництво має свої унікальні особливості, особливо враховуючи, що основним ресурсом є земля. Оцінка успішності в рослинництві завжди пов'язана з ефективним використанням земельної площі. Економічна продуктивність в цій галузі визначається тим, наскільки вдало вдається отримати максимальний врожай з конкретного гектару при оптимальних витратах праці та фінансів на виробництво одиниці продукції.

При цьому важливо враховувати якість продукції та її відповідність потребам споживачів. Ці аспекти мають значення, оскільки якість та властивості продукції можуть впливати на її конкурентоспроможність на ринку.

Також слід зазначити, що економічна ефективність рослинництва оцінює не лише матеріальні ресурси, але й витрати живої та уречевленої праці, включаючи використання технологій та обладнання.

1.2. Методика дослідження економічної ефективності виробництва олійних культур

Економічну ефективність виробництва можна аналізувати за допомогою двох типів показників: абсолютних і відносних. Абсолютні показники вказують на рівень економічного розвитку, зокрема, обсяг виробництва валової та товарної продукції на одиницю сільськогосподарських угідь. З іншого боку, відносні показники оцінюють ефективність використання ресурсів, таких як фактори виробництва.

У контексті оцінки сільськогосподарського виробництва відносні показники є більш практичними, оскільки вони дозволяють оцінювати ступінь використання спожитих ресурсів. Наприклад, показники дохідності можуть бути порівнювані за допомогою прибутку на одиницю сільськогосподарських угідь або відносно загальних витрат.

Використання відносних показників дозволяє краще зрозуміти ефективність виробництва, оскільки вони враховують не лише обсяги, а й співвідношення між різними факторами виробництва, що є важливим для планування та управління сільськогосподарською діяльністю. [34].

Пропонується поділ показників ефективності сільськогосподарського виробництва на такі групи: показники, що характеризують абсолютні результати сільськогосподарського виробництва (ефект), показники, що визначають абсолютні розміри витрат у сільському господарстві; відносні показники, що відображають певні співвідношення між результатами й витратами, які вони спричинили [54].

Ефективність виробництва олійних культур визначається здатністю отримувати максимальний врожай цих культур на одиницю виробничого ресурсу та досягнення прибутку на гектар земельної площі. Важливо враховувати, що рівень ефективності в галузі виробництва олійних культур впливає на результативність інших галузей олійно-жирового підкомплексу, таких як заготівля та переробка. Перехід від ефективності виробництва до загальної ефективності підкомплексу стає ключовим фактором в оптимізації всього ланцюжка виробництва олійно-жирового сектору.

Дослідники висловлюють одностайну думку, що ефективність виробництва олійних культур визначається комплексом показників, які враховують специфіку даної галузі. Це показники ефективності використання: землі – урожайність, прибуток з розрахунку на 1 га посіву соняшнику олійних культур; праці – прямі та загальні затрати праці на 1 ц продукції, прибуток у розрахунку на людину-годину, затрачену на виробництво одиниці товару (олійних культур); поточних витрат – середня ціна реалізації 1 ц, собівартість 1 ц, прибуток на одиницю витрат [21, 24]. Ці показники всебічно характеризують виробничий процес і відображають ефективність використання землі, капіталу, затрат живої й уречевленої праці та дохідності виробництва.

Аналіз наукових публікацій дає підстави для висновку, що узагальнюючими показниками ефективності виробництва олійних культур є норма прибутку і рівень рентабельності, оскільки на їх формування здійснюють великий вплив урожайність, собівартість і реалізаційна ціна олійних культур та продуктів їх переробки, а також продуктивність праці й ефективність використання засобів виробництва [17]. Рентабельність, у свою чергу, залежить від якості продукції, бо від неї залежать реалізаційні ціни та прибуток.

В сферах виробництва, заготівлі та переробки олійних культур, рівень рентабельності визначається як відношення прибутку від реалізації продукції до її собівартості або до вартості основних виробничих засобів та оборотних коштів. Перший метод визначення рентабельності дозволяє виявити резерви зниження собівартості та порівняти ефективність різних галузей чи їх етапів.

Інший метод відображає ефективність використання основних засобів та оборотних коштів підприємства. Важливо враховувати вибір системи показників оцінки, яка дозволяє провести інтегровану оцінку впливу різних факторів на рівень ефективності.

Група показників, що характеризують вплив зовнішніх факторів, дозволяє визначити зміни обсягів виробництва та переробки соняшнику, структурні зміни у формуванні пропозиції, асортименті продукції тощо. Аналіз натуральних показників відображає кількісні характеристики діяльності сільськогосподарських підприємств, що одночасно є результативними (одіночними) показниками наслідків виробничих процесів.

Для вивчення впливу внутрішніх факторів на ефективність підприємств, необхідно провести порівняльний аналіз виробництва, оцінку ресурсозбереження та ефективності використання виробничих ресурсів.

Аналіз факторів виробництва (основний і оборотний капітал та праця) за допомогою системи оцінювальних показників відображає якісні характеристики, які формують кількісні параметри виробництва. Щоб провести

оцінку економічної ефективності, використовують систему взаємопов'язаних показників, які характеризують вимоги економічних законів і впливів різних факторів. Для найбільш чіткого відображення рівня економічної ефективності, широко використовується, як натуральні, так і вартісні показники. Одним із найважливіших показників, що характеризують обсяг сільськогосподарського виробництва є вартість валової і товарної продукції господарства на основі яких можна розрахувати валовий і чистий дохід, а також прибуток.

Валова продукція сільського господарства - це всі вироблені первинні продукти протягом року землеробства і тваринництва. Їх розраховують в поточних та співставних цінах в вартісній формі.

Продукція, яка реалізована господарством за границі виробництва, або використана для обміну по бартеру, називається товарною продукцією.

Вартість товарної продукції - розраховують у поточних цінах реалізації, рівень якої залежить від каналів і строків реалізації, якості продукції та інших факторів.

Економічна ефективність насіння соняшнику олійних культур характеризується такими показниками, як: собівартість, прибуток розрахований на 1 ц продукції та 1 га посіву, урожайність, ціна реалізації 1 ц, рівень рентабельності.

Собівартість продукції - це витрати сільськогосподарського підприємства на виробництво і реалізацію продукції, виражені у грошовій формі. Виробнича собівартість включає витрати на виробництво продукції і обчислюється по всій продукції, виробленій у господарстві. А повна собівартість включає витрати на виробництво і реалізацію продукції і обчислюється тільки по реалізованій продукції. При визначенні економічної ефективності виробництва соняшника визначають собівартість 1 ц виробленої продукції.

Прибуток - це реалізована частина чистого доходу. Він визначається, як різниця між грошовою виручкою від реалізації та повною собівартістю

проданої продукції. При визначенні економічної ефективності виробництва олійних культур визначають прибуток на 1 ц та на 1 га їх посіву.

Урожайність - це кількість продукції, одержаної з 1 га посіву.

Визначається шляхом ділення валового збору після доробки на зібрану площу.

Ціна - це грошовий вираз вартості товару. Відзначається як відношення виручки від реалізації продукції до кількості реалізованої продукції. Ціна включає собівартість і прибуток.

Рівень рентабельності - визначається з відношення одержаного прибутку до повної собівартості реалізованої продукції і виражається у відсотках. Він

показує величину прибутку на 1 грн. витрат і характеризує ефективність їх використання.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ II. РІВЕНЬ І ТЕНДЕНЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР ТА ЇХ ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ

2.1. Загальна характеристика ПП «Аскон»

Приватне підприємство «Аскон» розміщене на території Якимівського району, Запорізької області в смт. Якимівка по вул. Леніна 68.

Кліматичні умови цієї зони характеризуються недостатньою кількістю опадів та нерівномірністю їх розподілу по періодах року, високими температурами та низькою відносною вологістю повітря.

Якимівський район розташований в південній частині Запорізької області, займаючи площу 1850 км² або 185,6 тис.га, що становить 7% від загальної площі області. За даними 2015 року на території району проживає 38,07 тис.осіб. Густота населення 20,47 осіб/км². Район межує з

Мелітопольським та Веселівським районами Запорізької області, Генічеським та Іванівським районами Херсонської області, на сході і південному сході омивається Молочним та Утлюцьким лиманами, на півдні — Азовським морем, на узбережжі якого розташовані понад 200 баз відпочинку та інших оздоровчих закладів. Районний центром являється селище міського типу (далі

СМУ) Якимівка. Відстань до обласного центру становить 140 км і проходить автошляхом Е105.

Клімат Якимівського району помірно-континентальний з вираженими засушливо-суховійними явищами. Важливою характеристикою для сільського господарства є безморозний період, тривалість якого становить 175 - 185 днів.

Середньорічна температура повітря коливається від 7,9 °С до 9,6 °С. Середня температура січня становить -3 °С -5 °С, червня від 22,6 °С до 23,5 °С.

Для району характерний континентальний тип річного руху опадів із максимумом навесні та влітку, мінімумом взимку. Річна кількість атмосферних опадів коливається в межах 360—375 мм. Опаци переважно фронтальні, випадають у вигляді дощу та снігу, для літнього періоду характерні зливи. Випаровуваність по території району перевищує величину

опадів, коефіцієнт вологості менше 1, через що район відносять до регіонів недостатньої вологості.

Господарство знаходиться в засушливій зоні та характеризується нерівномірною і недостатньою кількістю атмосферних опадів протягом року, високим температурним режимом, низькою відносною вологістю повітря, сильними вітрами. Відносна вологість у зимовий період складає 80-85%, в літній – близько 40 %, а в окремі дні спостерігається повітряна засуха.

Середньорічна температура повітря складає 7,9°. Найбільш високий її рівень спостерігається у липні, самий холодний місяць – січень. Початок промерзання ґрунту приходить на третю декаду грудня. Середня глибина промерзання складає 37 см.

По рельєфу район розташування ПП "Аскон" являє собою рівнину.

Ґрунти ПП "Аскон" важкі для обробки, що пояснюється їх глиняним механічним складом та нестійкою структурою. Поганий агрофізичний стан ґрунтів пояснюється, передусім, їх солонцюватістю.

Район перетинають дві автомобільні дороги державного значення Харків-Сімферополь протяжністю 35 км та Маріуполь-Одеса протяжністю 13 км.

Важливе значення для району має автодорога Якимівка-Кирилівка протяжністю 50 км. На території району розташовано 275 км доріг з твердим покриттям, або 68% від загальної протяжності автошляхів. В районі працює

дві автостанції — в смт. Якимівка та смт. Кирилівка. Район перетинає залізнична дорога зі станцією Якимівка, яка обслуговує пасажиро- та вантажоперевезення. Крім того, на залізниці, що проходить через с. Дружба Розівської сільської ради, розташована зупинка перегон 1267-ий кілометр, яка обслуговує лише пасажироперевезення на приміських електропоїздах.

Довжина залізниці по території району становить 35 км. Найближчий аеропорт від смт. Якимівка знаходиться в м. Мелітополі на відстані 25 км. Найближчий аеропорт від смт. Якимівка, яким користуються пасажирів, знаходиться в м. Запоріжжі на відстані 140 км. Найближчий річковий порт від смт. Якимівка

знаходиться в м. Запоріжжі на відстані 140 км. Найближчий морський порт від смт. Якимівка знаходиться в м. Бердянську на відстані 120 км.

Підприємство має прекрасні умови для розвитку інфраструктури (транспорт, зв'язок, енерго- і водопостачання) розташування залізничної станції (2 км), наявність автотранспортного господарства, доріг з твердим покриттям по всіх виробничих підрозділах, забезпечує своєчасну поставку сировини і відправку готової продукції для зберігання на власні складські приміщення.

В цілому природно-кліматичні умови Якимівського району сприятливі для ведення сільського господарства, а розвинута транспортна інфраструктура дає змогу налагоджувати зв'язки з іншими районами.

На сьогоднішній день підприємство має в обробітку 3974 га.

Господарство функціонує в підгалузі рослинництва.

Предметом діяльності досліджуваного приватного підприємства є:

- вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння соняшнику;
- вирощування овочів і баштанних культур, коренеплодів і бульбоплодів;
- допоміжна діяльність у рослинництві;
- складське господарство.

Метою діяльності ПП «Аскон» є одержання прибутку та використання його в інтересах учасників, задоволення потреб споживчого ринку, а також надання інших послуг згідно з профілем діяльності підприємства.

ПП «Аскон» створене на підставі Законів України «Про підприємництво» та «Про господарські товариства», і, таким чином, здійснює свою діяльність згідно з чинним законодавством України та установчим договором. Підприємство є юридичною особою згідно з законодавством України, воно має круглу печатку, штампи і бланки зі своїм найменуванням, товарний знак, інші реквізити, самостійний баланс, розрахунковий, валютний

та інші рахунки в установах банків. Підприємство може займатися будь-якою підприємницькою діяльністю, яка не суперечить законодавству України.

В 1999 році підприємство отримало паспорт-патент на право виробництва елітно-репродукційного насіння (тобто стало насінгоспом 1 групи).

В 2001 році сумісним наказом по Міністерству Аграрної політики України і Національною Академією наук приватне підприємство «Аскон» затверджено базовим господарством Київського інституту фізіології рослинництва і генетики і отримало статус елітного насінневого господарства

, яке має право займатися вирощуванням насіння озимої пшениці, ячменя, гороху, кукурудзи, соняшнику, багаторічних трав, цукрового і кормового буряка, а у червні 2003 року наказом № 37 призначене базовим господарством Академії аграрних наук.

В 2003 році підприємство придбало 100% частку статутного капіталу ТОВ «Якимівський комбикормовий завод», що дало змогу сільгоспвиробнику не тільки вирощувати сільськогосподарську продукцію, а зберігати та переробляти.

Підприємство розвивається у вірному напрямку та має гарну перспективу у майбутньому.

На сучасному етапі конкурентоспроможність фірми забезпечується переважно нарощуванням наявних ресурсів, впровадження нових технологій, інноваційних трансформацій. Ринкове середовище висуває жорсткі вимоги до підвищення ефективності наявних ресурсів та напрямів розбудови і зміцнення ресурсного потенціалу, зниження затрат на виробництво, підвищення якості товарів.

Процес виробництва в приватному підприємстві «Аскон» безпосередньо пов'язаний із землею та її властивостями. Як відомо, у сільському господарстві земля – це головний засіб виробництва продукції, від якого в свою чергу залежить і виробництво продукції тваринництва.

Склад та структура сільськогосподарських угідь ПП «Аскон» зазначені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Склад та структур сільськогосподарських угідь ПП «Аскон»

Якимівського району Запорізької області

Угіддя	2019 рік		2020 рік		2021 рік	
	Площа, га	Площа, га	Площа, га	Структура, %	Площа, га	Структура, %
Всього сільськогосподарських угідь	3974	100,0	3974	100,0	3912	100,0
Із них рілля	3942	99,2	3942	99,2	3881	99,2
Інші землі	32	0,8	32	0,8	31	0,8

Аналізуючи дані таблиці 2.1, можна зазначити, що в 2019-2020 рр. площа сільськогосподарських угідь ПП «Аскон» була незмінною і становила 3974 га. Площа ріллі за аналогічний період становила 3942 га, а її питома вага в структурі сільськогосподарських угідь – 99,2 відсотки. Площа інших земель становила 32 га, а їх питома вага в структурі сільськогосподарських угідь – 0,8 відсотка.

В 2021 р. площа сільськогосподарських угідь становила 3912 га, площа ріллі – 3881 га, а площа інших земель – 31 га. Не дивлячись на те, що площа ріллі і інших земель зменшилась, їх питома вага в структурі сільськогосподарських угідь на змінилася і відповідно становила 99,2 % і 0,8 відсотки.

Трудові ресурси сільського господарства – це працівники, що мають визначені професійні навички і знання і можуть використовувати їх у трудовому процесі.

Трудові ресурси включають в себе як зайнятих економічною діяльністю людей, так і не зайнятих, але, які можуть працювати. В структуру трудових ресурсів входять такі компоненти як: стать, вік, освіта, місце проживання,

професія, мова, релігія. Сучасна класифікація трудових ресурсів ґрунтується на розгляді економічно активного та економічно неактивного населення, співвідношення між яким залежить від соціальних, економічних та демографічних процесів.

Трудові ресурси включають: осіб молодших працездатного віку (від народження до 16 років), осіб працездатного віку (в Україні: жінки від 16 до 59 років, чоловіки від 16 до 64 років); осіб, які старші працездатного віку, що досягненні якого встановлюється пенсія за віком (в Україні: жінки – з 60, чоловіки – з 65 років).

Дані про чисельність та використання трудових ресурсів ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області наведені в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Трудові ресурси ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р. у % до 2019 р.
Середньорічна чисельність працівників, чол.	53	64	60	113,2
в т.ч. в рослинництві	53	64	60	113,2
в тваринництві	-	-	00	-
Можливий фонд робочого часу, тис. людино-годин	101,8	122,9	115,2	113,3
Відпрацьовано на підприємстві всього, людино-годин	102,3	123,5	118,5	115,8
Відпрацьовано одним працівником за рік, людино-годин	1930,2	1930,0	1975,0	102,3
Коефіцієнт використання трудових ресурсів	1,01	1,01	1,03	101,9

Дані таблиці 2.2 свідчать про те, що в 2019 р. чисельність працівників становила 53 чол., в 2020 р. – 64 чол., а в 2021 р. – 60 чоловік. Зважаючи на те, що в підприємстві функціонує лише галузь рослинництва всі працівники

зайняті в даній галузі. Значення коефіцієнта використання трудових ресурсів коливалось по роках від 1,01 в 2019 р. до 1,03 в 2021 р.

Основний капітал - це ті засоби виробництва, які беруть участь у процесі виробництва багато разів, зберігаючи свою натурально-речову форму, а вартість на створюваний продукт переносять частинами. Земля, яка у сільському господарстві є головним засобом виробництва, не має грошової оцінки, тому до складу основного капіталу не включається.

Забезпеченість підприємства основним капіталом характеризують такі показники:

- капіталозабезпеченість – вартість основного капіталу з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь;
- капіталоозброєність праці – вартість основного капіталу з розрахунку на одного середньорічного працівника.

Економічну ефективність використання основного капіталу підприємства характеризують такі показники:

- капіталовіддача – це вартість валової продукції (в порівнянних цінах) на 1 грн основного капіталу;
- капіталомісткість – це вартість основного капіталу з розрахунку на 1 грн вартості валової продукції. Цей показник обернений до капіталовіддачі. Він визначає обсяг основного капіталу, який необхідний підприємству за даних умов для виробництва валової продукції вартістю 1 грн;
- норма прибутку підприємства визначається відношенням чистого прибутку підприємства до суми основного і оборотного капіталу і виражається у процентах.

Проаналізуємо динаміку забезпеченості підприємства основним капіталом та ефективність його використання у таблиці 2.3

Проаналізувавши таблицю 2.3. бачимо, що середньорічна вартість основного капіталу у 2019 р. становила 8817,0 тис.грн., у 2020 р. – 8778,0 тис. грн., а у 2021 р. – 11369,0 тис. грн., що більше в порівнянні з 2019 р. на 28,9%. Це відбувається за рахунок амортизаційних відрахувань.

НУБІП УКРАЇНИ

Таблиця 2.3

Динаміка забезпеченості основним капіталом та ефективність його використання в ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р. в % до 2019 р.
Вартість валової продукції, тис. грн	16065	22067	37846	у 2,4 рази
Середньорічна вартість основного капіталу, тис. грн	8817,0	8778,0	11369,0	128,9
Площа с.-г. угідь, га	3974	3974	3912	98,4
Середньорічна чисельність працівників, чол	53	64	60	113,2
Капіталозабезпеченість, тис. грн.	221,9	220,9	290,7	131,0
Капіталоозброєність, тис. грн.	166,4	137,2	189,5	113,9
Капіталовіддача, грн.	1,8	2,5	3,3	183,4
Капіталомісткість, грн	0,6	0,4	0,3	50,0

Показник капіталозабезпеченості в 2021 р. становив 290,7 тис. грн., а капіталоозброєності – 189,5 тис. грн.

Показник капіталовіддачі за аналізований період зріс з 1,8 грн. до 3,3 грн. або на 83,4 відсотки. Показник капіталомісткості продукції зменшився з 0,6 грн. до 0,3 грн. або на 50 відсотків.

Спеціалізація - це процес створення підприємств або галузей для виробництва однорідної продукції. Вона передбачає розвиток однієї або двох галузей рослинництва й однієї або двох галузей тваринництва в раціональному поєднанні з додатковими та підсобними галузями. Вони формують товарну продукцію та визначають виробничий напрям підприємства.

Рівень спеціалізації характеризується питомою часткою окремих галузей в структурі товарної продукції підприємства.

ПП «Аскон» спеціалізується на вирощуванні зернових та соняшнику.

НУБІП УКРАЇНИ

Ефект – це результат виробничо-господарської діяльності підприємства, який характеризується підвищенням урожайності сільськогосподарських культур та збільшенням обсягів виробництва валової продукції підприємства, а також валового доходу та прибутку.

Для визначення економічної ефективності виробництва, необхідно результати діяльності підприємства порівняти з витратами. Там, де витрати відповідних ресурсів будуть мінімальними, економічна ефективність підприємства буде підвищуватись.

Підвищення ефективності виробництва означає, що на кожну одиницю витрат і ресурсів одержують більше продукції і доходу.

Результати господарської діяльності ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області представлені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Результати господарської діяльності ПП «Аскон»
Якимівського району Запорізької області**

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р. у % до 2019 р.
Прибуток, грн. в розрахунку на:				
-1 га с.-г. угідь	227,2	1018,9	1776,3	у 7,8 рази
-1 середньорічного працівника	16264,2	63265,6	115816,7	у 7,1 рази
-1 грн. основного капіталу	0,9	0,5	0,6	66,7
-на 1 грн. виробничих витрат	0,03	0,1	0,3	у 10,0 рази
Рівень рентабельності, %	3,4	13,2	22,6	у 6,6 рази

Дані таблиці 2.4 свідчать про те, що діяльність ПП «Аскон» за аналізований період була прибутковою, рівень рентабельності в 2019 р.

становив 3,4 %, в 2020 р. – 13,2 %, а в 2021 р. – 22,6 відсотка.

Сума прибутку з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь в 2021 р. становила 1776,3 грн., з розрахунку на 1 середньорічного працівника –

115816,7 грн., на 1 грн. вартості основного капіталу – 0,6 грн., а на одну гривню виробничих витрат – 0,3 грн.

2.2. Динаміка розвитку виробництва олійних культур

Нарощування обсягів виробництва олійних культур та їх переробки обумовлені зростанням потреб населення в харчовій олії, тваринництва – у високобілкових кормах, а хімічної та біопаливної промисловості – у сировині.

Сучасний стан виробництва соняшнику визначається обсягами його виробництва, тобто його валовим збором, що насамперед обумовлюється розмірами посівних площ, їх структурою і урожайністю, що визначається як відношення валового збору до площі посіву культур. Цей показник є надзвичайно важливим, оскільки при вищій врожайності потрібну кількість соняшнику можна отримати з меншої площі, що на сьогодні особливо актуально, так як в більшості господарств посівні площі сільськогосподарських культур зменшуються.

Розглянемо склад і структуру посівних площ і їх зміну в динаміці по роках в ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області (табл.2.5, рис.

2.1.) Дані таблиці свідчать про те, що площа посіву зернових та зернобобових в 2021 р. становила 1681 га, а їх питома вага в структурі посівних площ – 59,4 відсотки. Площа посіву соняшнику в аналізованому періоді поступово зменшувалася з 1762 га в 2019 р. до 1065 га в 2021 р., а його питома вага в структурі посівних площ в 2021 р. становила 37,6 %, проти 41,7 % в 2019 р. Площа посіву овочів відкритого ґрунту за аналізований період скоротилась з 15 га в 2019 р. до 11 га в 2021 році, а їх питома вага становила 0,4 відсотки.

Площа продовольчих баштанних культур збільшилася: так, в 2019 р. вона становила 40 га, а в 2021 р. вже 75 га, але, не зважаючи на це, їх питома вага в структурі посівних площ знизилась з 0,9 % до 0,2 відсотка.

Таблиця 2.5

Склад і структура посівних площ

ПІП «Аскон» Якимівського району Запорізької області

Показники	2019 р.		2020 р.		2021р.	
	Площа, га	%	Площа, га	%	Площа, га	%
Зернові та зернобобові	2408	56,9	2372	62,6	1681	59,4
Соняшник	1762	41,7	1410	37,2	1065	37,6
Овочі відкритого ґрунту	15	0,4	1	0,03	11	0,4
Баштанні продовольчі	40	0,9	7	0,2	75	0,2
Разом	4225	100,0	3790	100,0	2832	100,0

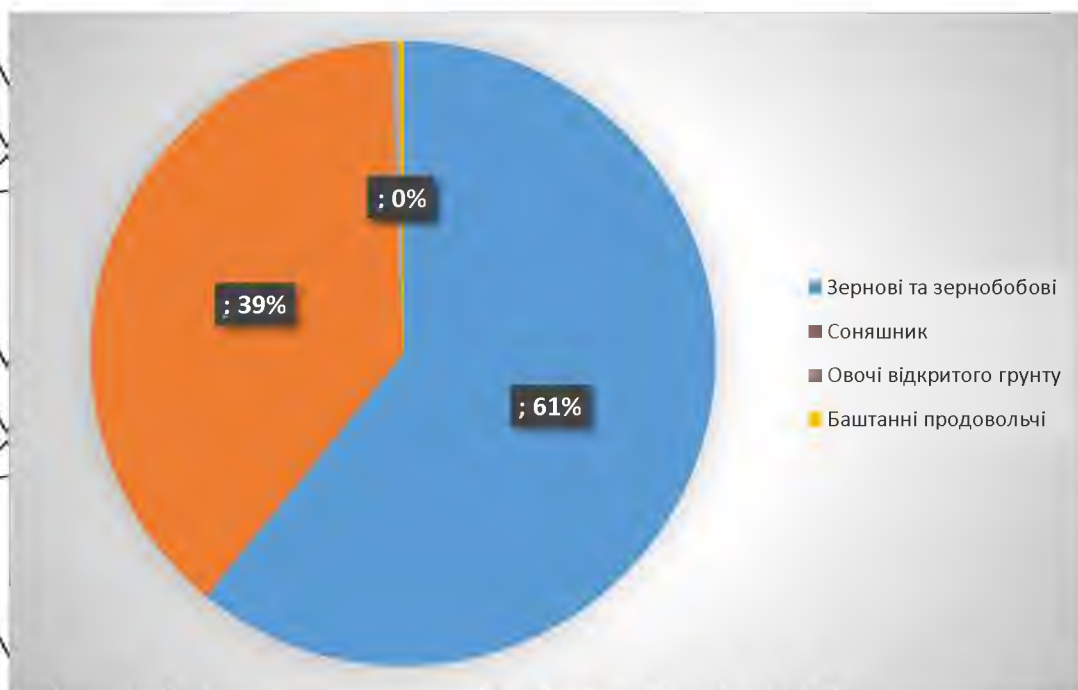

Рис. 2.1. Структура посівних площ ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області в 2021р.

Площа посіву овочів відкритого ґрунту та баштанних продовольчих культур суттєвого впливу на зміну структури посівних площ не здійснювали, оскільки їх питома вага була незначною (0,4 % та 0,2 % відповідно).

У наступній таблиці розглянемо динаміку виробництва насіння соняшнику у ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області.

Таблиця 2.6

Динаміка виробництва насіння соняшнику у ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області

Показник	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р. до 2019 р. %
Зібрана площа, га	1762	1410	1065	60,4
Урожайність, ц/га	13,9	12,6	13,2	95,0
Балове виробництво насіння, ц	24492	17766	14068	57,4

Аналізуючи динаміку виробництва соняшнику в ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області (табл. 2.6, рис. 2.2) можна сказати, що в аналізованому періоді площа посіву культури зменшилася з 1762 га в 2019 р. до 1065 га в 2021 р., або на 39,6 відсотка. Урожайність за період 2019-2021 рр. знизилась з 13,9 ц/га до 13,2 ц/га, або на 5,0 відсотка. Ці зміни вплинули на динаміку валового виробництва насіння. Так, в 2019 р. валовий збір становив 24492 ц, а в 2021 р. вже 14053 ц.

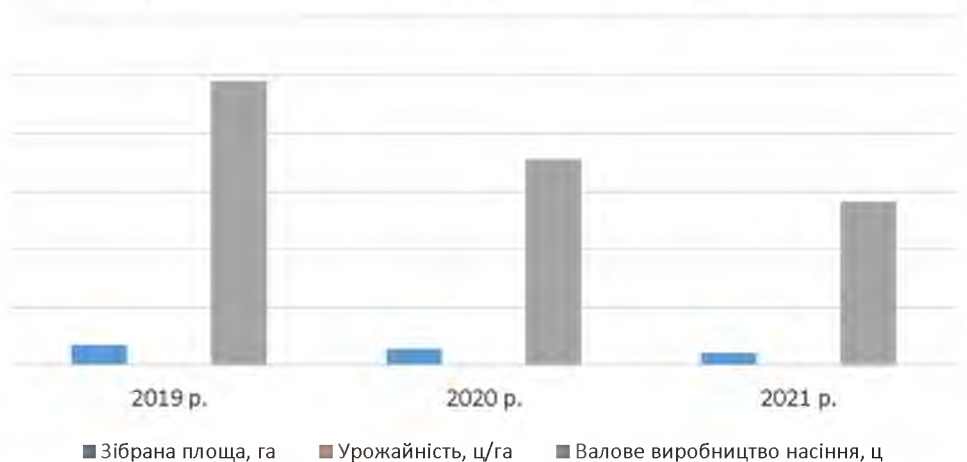

Рис. 2.2. Динаміка показників виробництва соняшнику в ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області

Необхідним для аналізу сучасного стану зерновиробництва є факторна оцінка рівня валового збору.

На зміну рівня виробництва соняшнику впливає велика кількість факторів, такі як структура та розмір посівних площ, урожайність, агротехнічні та кліматичні умови виробництва. Всіх їх можна звести до двох основних комплексних факторів з метою полегшення проведення аналізу цих факторів на виробництво соняшнику, це такі фактори як посівна площа і урожайність. Дані таблиці 2.7 покажуть вплив основних факторів на зміну валового виробництва соняшнику.

Таблиця 2.7

Виявлення впливу основних факторів на зміну валового виробництва насіння соняшнику у ПП «Аскон» Якимівського району

Запорізької області

Культури	Площа посіву, га		Урожайність, ц		Валове виробництво продукції, ц			Зміна валового виробництва продукції, ц		
	2019р	2021 р.	2019 р.	2021р.	2019 р.	Умовне	2021 р.	Загальна	в т. ч. за рахунок зміни	
									площі	урожайності
Насіння соняшнику	1762	1065	13,9	13,2	24492	14804	14058	-10434	-9688	-746

Дані табл. 2.7 свідчать про те, що валовий збір насіння соняшнику в ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області зменшився в аналізованому періоді за рахунок зменшення як площі посіву так і зниження урожайності.

2.3. Економічна ефективність виробництва олійних культур

Економічна ефективність виробництва визначається відношенням одержаних результатів до витрат засобів виробництва і живої праці. Ефективність виробництва - це узагальнююча економічна категорія, якісна характеристика якої відображується у високій результативності використання живої і уречевленої у засобах виробництва праці.

Економічна ефективність виробництва соняшника залежить від складного комплексу природно-економічних, технологічних, науково-технічних факторів.

Слід враховувати наступні особливості галузі: соняшник вимогливий до умов обробітку; агротехнічні вимоги не дозволяють вирощувати цю культуру

у вузькоспеціалізованих господарствах; рослини цієї культури дуже чуттєві до всіх видів гербіцидів.

Економічна ефективність виробництва соняшнику характеризується системою показників. Йдеться зокрема про такі: урожайність; затрати праці на 1 ц насіння або виробництво насіння в розрахунку на 1 людино-годину; собівартість 1 ц насіння соняшнику; ціна реалізації 1 ц насіння; прибуток в розрахунку на 1 ц; рівень рентабельності.

Проаналізуємо собівартість виробництва насіння соняшнику в

ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області.

Загалом, собівартість – це витрати підприємства на виробництво (виробнича собівартість) та реалізацію (собівартість реалізації) власної продукції. Сума витрат на виробництво і реалізацію товару називається повною собівартістю.

Метою обліку собівартості продукції є своєчасне, повне і достовірне визначення фактичних витрат, пов'язаних з виробництвом і збутом продукції, обчислення фактичної собівартості окремих видів та всієї продукції, а також контроль за використанням матеріальних, трудових та грошових ресурсів.

Дані обліку витрат використовуються для оцінки та аналізу виконання планових показників, визначення результатів діяльності структурних підрозділів та підприємства в цілому, фактичної ефективності організаційно-технічних заходів, спрямованих на розвиток та удосконалення виробництва, для планово-економічних та аналітичних розрахунків. У зв'язку з цим слід забезпечити повне зіставлення планових та звітних даних щодо складу і класифікації витрат, об'єктів і одиниць калькулювання, методів розподілу витрат за плановими (звітними) періодами.

Собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) складається з виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), яка була реалізована протягом звітнього періоду, нерозподілених постійних загально-виробничих витрат та наднормативних виробничих витрат.

До виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) включаються:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- інші прямі витрати;
- змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати.

Суму витрат у рослинництві обчислюють за такими статтями:

- витрати на оплату праці, де зазначають усі суми грошових і натуральних видач, які мають характер заробітної плати (оплати праці) робітникам, які беруть безпосередню участь в технологічному процесі з виробництва продукції;
- відрахування на соціальні заходи. До цієї статті включають обов'язкові відрахування на державне соціальне страхування, до Пенсійного фонду;

- насіння та посадковий матеріал;
- добрива;
- засоби захисту рослин;
- роботи і послуги;
- витрати на утримання основних засобів;
- інші витрати.

Структура собівартості 1 ц насіння соняшнику в ОДП «Аскон» Якимівського району Запорізької області наведена в таблиці 2.9.

Дані табл. 2.8 та рис. 2.3 і 2.4 свідчать про те, що за період 2019–2021 рр. собівартість 1 ц насіння соняшнику зросла з 649,4 грн. до 880,8 грн.

Найбільшу питому вагу в структурі витрат займали прямі матеріальні витрати: в 2019 р. – 78,0 %, в 2021 р. – 61,7 відсотка. В їх структурі найбільшу питому вагу займали витрати на мінеральні добрива та паливно-мастильні матеріали, а також решта матеріальних витрат. Питома вага витрат на оплату праці в аналізованому періоді збільшилась з 7,1% в 2019 р. до 12,5 % в 2021 році.

Також зросла питома вага інших прямих та загальновиробничих витрат з 14,9 % в 2019 р. до 25,7 % в 2021 році.

Таблиця 2.8

Структура собівартості продукції і розміру витрат на 1 ц насіння соняшнику в ІПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області

Показники	2019 р.		2021 р.	
	грн	%	грн	%
Виробнича собівартість	603,6	100,0	800,8	100,0
Прямі матеріальні витрати	470,8	78,0	494,0	61,7
в тому числі:				
насіння і посадковий матеріал	70,1	11,6	33,8	4,1
мінеральні добрива	166,1	27,5	137,7	17,2
пальне і мастильні матеріали	113,5	18,8	105,1	13,1
оплата послуг і робіт	34,5	5,7	48,8	6,1
решта матер.витрат	86,4	14,3	167,0	21,1
Прямі витрати на оплату праці	42,9	7,1	101,1	12,5
Інші прямі витрати та загально-вир.	90,1	14,9	205,9	25,7
амортизація	33,2	5,5	76,9	9,6
відрахув. на соц. захист	15,1	2,5	35,2	4,4
решта прямих витрат	5,4	0,9	13,6	1,7

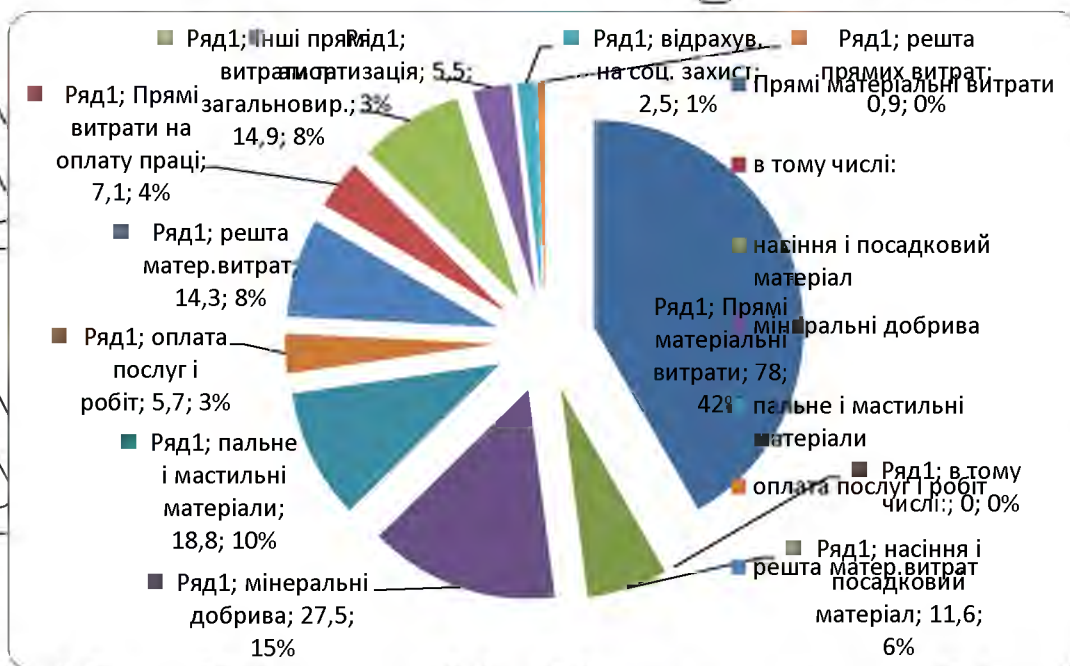

Рис. 2.3 Структура собівартості 1 ц насіння соняшнику в ІПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області, 2019 р.

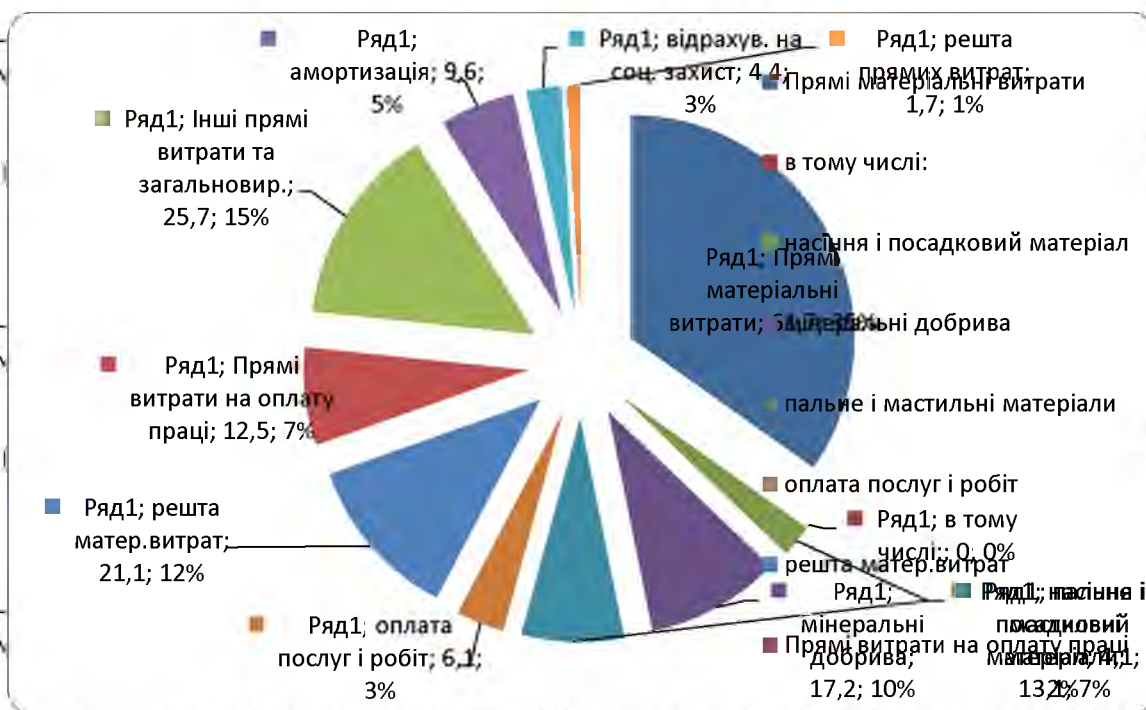

Рис. 2.4 Структура собівартості 1 ц насіння соняшнику

в ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області, 2017 р.

Собівартість і рентабельність виробництва насіння соняшнику в ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області зазначена в таблиці 2.9 та на рис. 2.5.

Таблиця 2.9
Собівартість і рентабельність виробництва насіння соняшнику в ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області

Показник	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2021 р. у % до 2019 р.
Повна собівартість 1 ц насіння, грн	649,4	716,8	880,8	135,6
Ціна реалізації 1 ц насіння, грн	810,4	1160,0	1391,5	171,7
Прибуток на 1 ц насіння, грн	161,0	443,2	510,7	У 3,2 рази
Рівень рентабельності, %	24,7	61,8	57,9	X

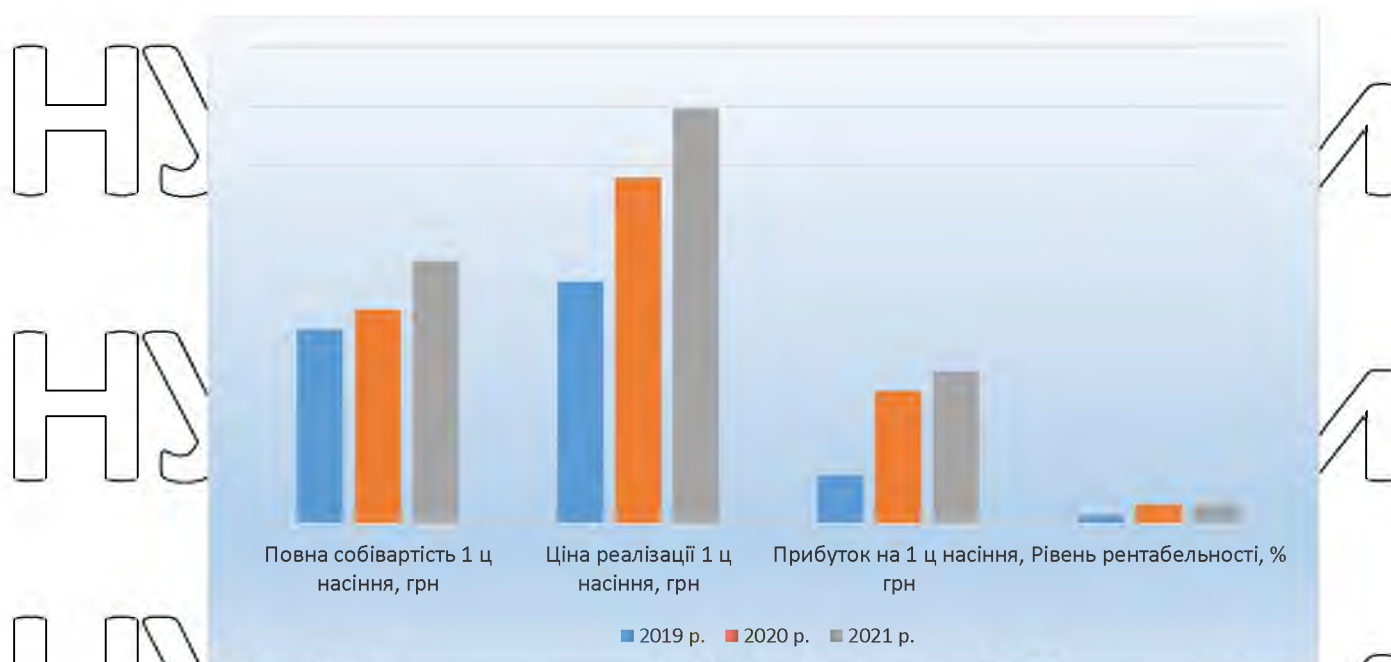

Рис. 2.5 Собівартість і рентабельність виробництва насіння соняшнику в ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області

Аналізуючи собівартість і рентабельність виробництва насіння соняшнику в ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області (табл.2.9),

можна сказати, що в 2019 р. повна собівартість насіння становила 649,4 грн., в 2020 р. – 716,8 грн., а в 2021 р.- 880,8 грн. Помітно, що в 2021 р., порівняно з 2019 р., собівартість зросла на 35,6 відсотки.

Ціна реалізації насіння соняшнику поступово зростала. Так, в 2019 р. вона становила 810,4 грн., в 2020 р. – 1160,0 грн., а в 2021р. – 1391,5 грн.

Система показників економічної ефективності виробництва насіння соняшнику в ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області наведена в таблиці 2.10.

Аналіз системи показників економічної ефективності виробництва насіння соняшнику в ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області свідчить про те, що протягом аналізованого періоду виробництво насіння соняшнику було прибутковим.

Таблиця 2.10

Економічна ефективність виробництва насіння соняшнику в
ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Урожайність, ц/га	13,9	12,6	13,2
Повна собівартість на 1 ц зерна, грн.	649,4	716,8	880,8
Ціна реалізації 1 ц зерна, грн.	810,4	1160,0	1391,5
Прибуток на 1 ц зерна, грн.	161,0	443,2	510,7
Рівень рентабельності, %	24,7	61,8	57,9

Так, прибуток з розрахунку на 1 ц в 2019 р. становив 161,0 грн., в 2020 р. - 443,2 грн., а 2021 р. – 510,7 грн. Рівень рентабельності соняшнику зріс з 24,7 % в 2019 р. до 57,9 % в 2021 році.

РОЗДІЛ ІН. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР

3.1. Формування підходів управління економічною поведінкою виробників олійних культур

Правильність та своєчасність економічної поведінки підприємства наближає його до успіху, а його власників до значних прибутків.

Але специфіку діяльності окремого виробника буде визначати обрана модель економічної поведінки підприємства. Вона відображає ступінь його участі в економічних процесах на різних рівнях, фінансові та організаційні можливості, а також визначає позицію на ринку та у вирішенні соціальних проблем сучасного життя. Економічна поведінка підприємства буде різнитися залежно від стану економіки в країні, в якій базується бізнес, так, наприклад, в період кризи відносини можуть загострюватися не тільки з державою, а і з партнерами.

На рис. 3.1 наведено особливості економічної поведінки підприємств-виробників олійних культур залежно від стану економіки в країні. Отже, коли все гаразд і відбувається розвиток ринкових відносин в Україні, вибір економічної поведінки виробництва олійних культур значною мірою залежить від фінансового та інноваційного потенціалу підприємства, а також від дієвості заходів наступальної конкурентної стратегії.

Циклічні макроекономічні кризи неминучі, але їх глибина залежить від державної політики та застосовуваних інструментів регулювання (митно-податкові, організаційні, соціальні тощо). Але яка б криза не була, можна виділити певні конфліктні ситуації, які найчастіше будуть мати місце при здійсненні економічної поведінки виробників олійних культур. Це неплатежі з боку контрагентів, погіршення умов поставки сировини і основних засобів, банкрутство підприємств-постачальників та покупців, порушення домовленостей, відмови від реалізації спільних проєктів тощо. Змінюючи свою поведінку і вибір її моделі з метою виживання в нестабільному

зовнішньому середовищі, багато підприємств змушені обмежувати свою діяльність щодо подальшого розвитку. Це може бути пов'язано з високими ризиками (наприклад, при варіанті нового товару чи послуги), непомірними в цей час витратами (наприклад, при інвестуванні чи впровадженні інновації), обмеженими умовами (наприклад, при зміні державних програм пріоритетного розвитку, відміні пільг). У зв'язку з цим агровиробники будуть скорочувати інвестиційні програми або переносити їх на більш віддалені терміни, відмовлятися від виходу на нові ринки збуту тощо.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Рис. 3.1. Особливості прояву економічної поведінки виробника олійних культур залежно від стану економіки в країні.

Як відомо, сфера виробництва та переробки продукції олійних культур, перш за все, є експорторієнтованою. Отже, економічна невизначеність підприємства виступатиме однією з основних умов економічної безпеки, критерієм якої стає міра залежності національної економіки від зовнішніх ринків. А економічна криза призведе до падіння капіталізації багатьох підприємств і загострить соціальну напруженість. Тож виробникам олійних культур слід планувати антикризові дії при формуванні власної економічної поведінки. Вирішивши проблему вибору заходів, підприємство має здійснити диференційований підхід та спланувати альтернативні дії на основі постійного в дстеження динаміки ринкових чинників, які впливатимуть на його присуток та в цілому на ефективність підприємства. Ціни, податки, кредитні ставки,

курси валют. Слід наголосити на тому, що релевантна економічна інформація останнім часом набуває статусу незамінного ресурсу дослідження в різноманітних напрямках, а завдяки процесам цифровізації полегшено доступ до неї, що позитивно впливає на здатність підприємства до планування своєї діяльності з урахуванням виявленої динаміки.

Держава ж, в свою чергу, має вдосконалювати або створювати нові інститути, адаптивні до ринкових відносин, а також, які здатні враховувати національні особливості економіки, що сформувалися під впливом не тільки економічних, соціально-психологічних факторів, а й конкурентних позицій на глобальному ринку олійних культур.

Якщо циклічні макроекономічні кризи є неминучими, але механізми її подолання світу відомі, то військова агресія та її катастрофічний вплив на будь-який бізнес є специфічною кризою, досвіду виживання для агроринку в наші країни ще не було. Сучасні умови формування економічної поведінки виробників олійних культур вже майже рік знаходяться в стані кризи, переважно викликані наслідками військових дій. Змінилися умови та позиції збуту, втрачені деякі ринки та стали недоступними логістичні маршрути.

Посилена останнім часом експортоорієнтованість олійної промисловості, особливо що стосується насіння, створює певні проблеми та втрату прибутковості виробництва олійних культур. Очікування та подальші дії в рамках державного регулювання та безпекової позиції також зв'язують руки бізнесові. Ця залежність обумовлена економічною кризою сьогодення, яка торкнулася переважної кількості вітчизняних підприємств-виробників. Що стосується відносин з державою в цей період, то конфліктні питання виникають і в приводу регулювання каналів збуту, і збитків через пошкоджене майно та врожаї, і земельних відносин. Окремо слід зазначити проблеми у сфері енергопостачання. Через руйнування великої частки об'єктів енергетичної інфраструктури виникли серйозні проблеми в живленні підприємств. Підприємства останнім часом живуть за графіком планових та аварійних відключень.

Деякі представники агробізнесу для підстрахування придбали генератори, інші, зокрема переробні підприємства, наголошують на небезпечних наслідках та звертаються до влади з пропозицією включення їх до переліку критичної інфраструктури через те, що вони є вибухонебезпечними. Інша частина просто констатує збитки та відправляє працівників у вимушений простій, продає продукцію по факту будь-якої якості без доведення її до вищого рівня тощо. Спираючись на думку аналітиків, з'ясовано, що закупівля імпортової електроенергії може бути цікавою середньому та великому бізнесу, для яких вартість електроенергії не займатиме значної частки в собівартості готової продукції, але безперерйне постачання електроенергії є критичним для здійснення виробництва.

Однією з ключових проблем при управлінні підприємством, це те що керівники та фахівці аграрного підприємства можуть не завжди бути готові оцінити економічні процеси належним чином та приймати стратегічні рішення, враховуючи глобальний контекст. Труднощі, пов'язані з економікою, можуть призвести до кризового становища. Виходячи з цього є пропозиція по структуруванню управління підприємством.

Пропозиція: підходи управління економічною ефективністю аграрного підприємства повинна об'єднувати стратегічне та тактичне планування як два взаємозалежні блоки. Основна ідея полягає в тому, щоб підприємство могло ефективно реагувати на зміни, враховуючи стратегічний план розвитку та забезпечуючи економічну стійкість.

Структура концепції управління:

Стратегічне планування розвитку.

Розробка довгострокових цілей та визначення стратегій досягнення їх.

Аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища для ідентифікації можливостей і загроз.

Тактичне планування реагування:

Розробка конкретних дій для реалізації стратегій у короткостроковому та середньостроковому періодах.

Забезпечення гнучкості для адаптації до змін у реальному часі.

Ефективне управління змінами;

Реагування на зовнішні впливи та внутрішні зміни, забезпечення швидкого впровадження необхідних змін.

Оцінка та моніторинг:

Визначення ключових показників ефективності для постійного відстеження.

Регулярна оцінка стратегічних та тактичних цілей.

Ця концепція має на меті створення збалансованої системи управління, яка об'єднує глобальне стратегічне бачення і оперативну готовність до дії, забезпечуючи аграрним підприємствам необхідні інструменти для ефективного функціонування в сучасних умовах.

Суть даного підходу можна описати наступною структурою (рис.3.2).

Запропонована концепція управління економічною ефективністю аграрного підприємства складається із двох підсистем: на першому етапі управління економічною ефективністю підприємства пропонується включати стратегічний етап управління економічною ефективністю; на другому – тактичну складову, необхідність використання яких обумовлене наявним конкурентним середовищем. Саме у такий спосіб процес управління економічною ефективністю підприємства «Сингента», дає можливість виявити і розвинути ринкові переваги; розкрити зміст перспективних напрямів діяльності, зрозуміти, як і куди слід спрямувати свої зусилля, маневруючи своїми ресурсами і забезпечуючи свою перевагу на тривалий період.

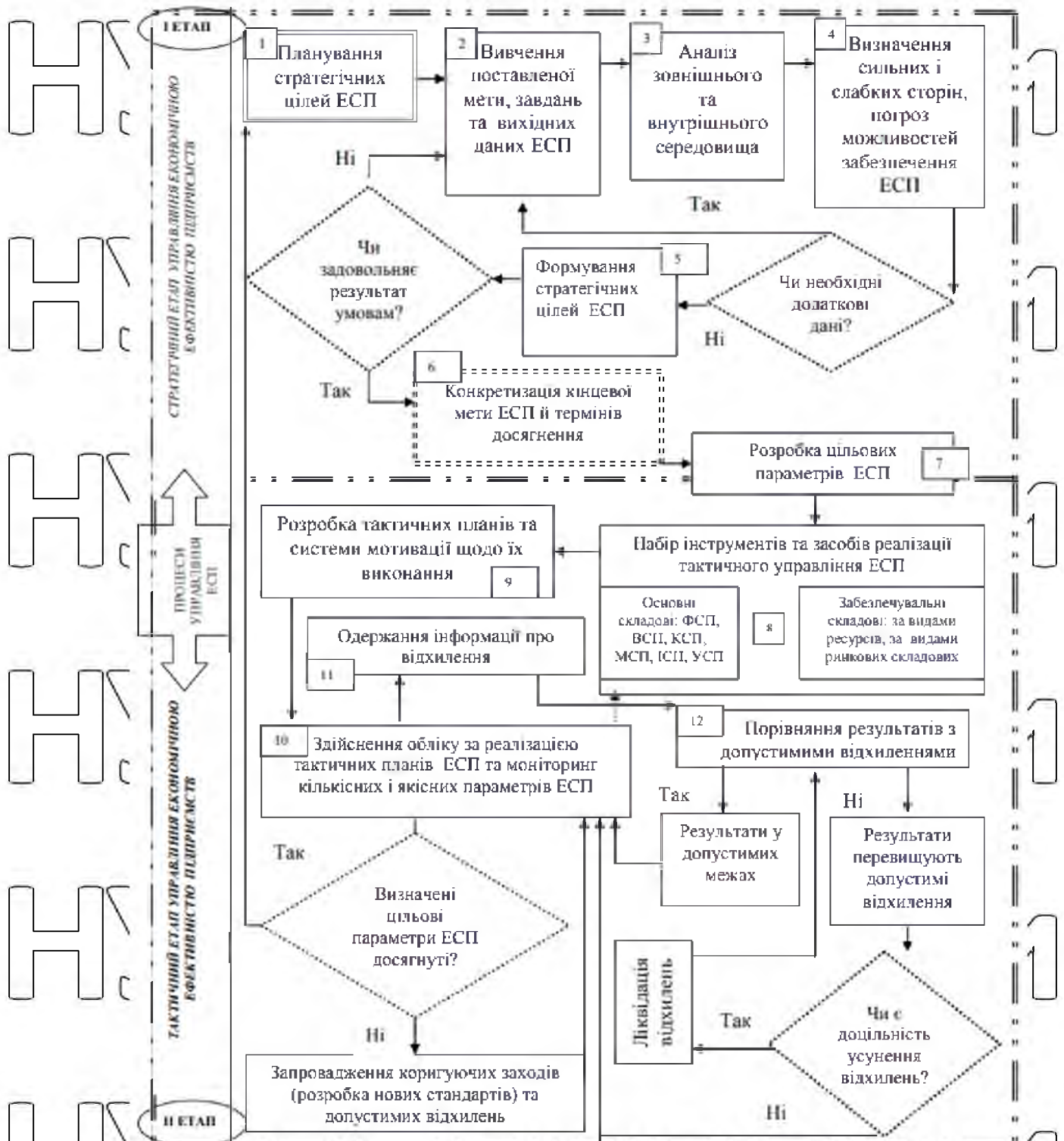

Рис. 3.2. Структура управління економічною ефективністю

Управління економічною ефективністю підприємства складається із двох складових (рис. 3.3), але його треба розглядати і як багатоаспектний та ієрархічний процес. Якщо по вертикалі він складається із стратегічної і

тактичної складових, то площинний аспект накладається на організаційну структуру підприємства.

НУВІП України

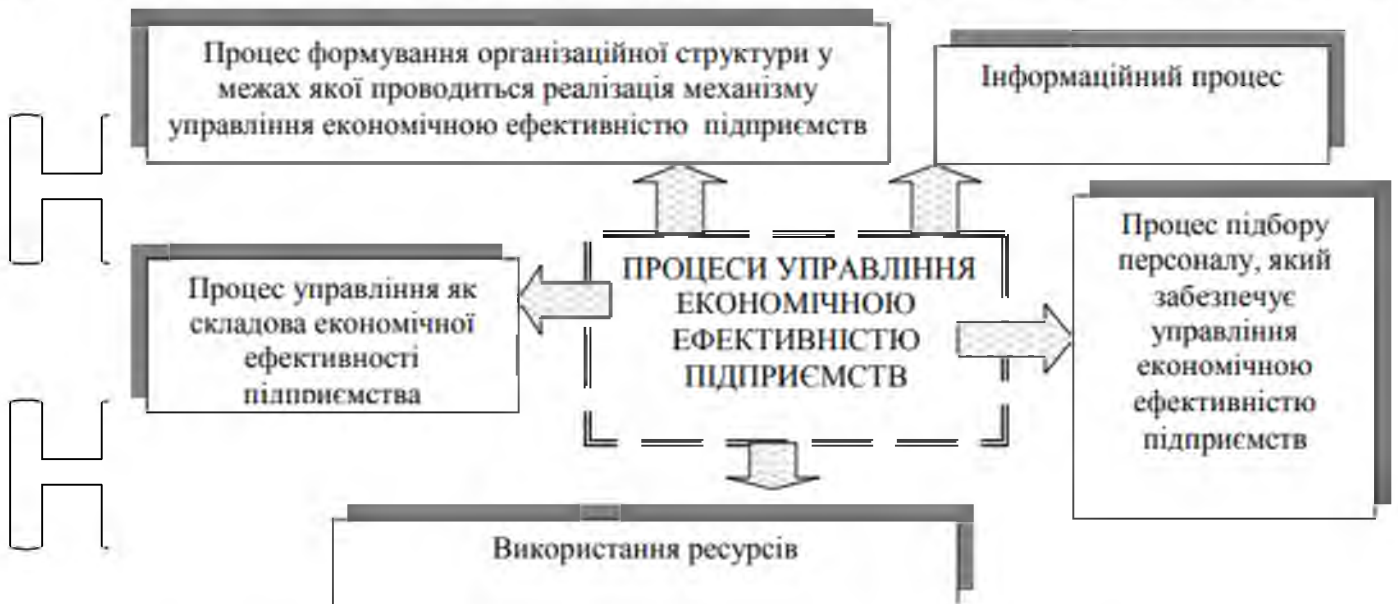

Рис. 3.3. Процеси управління економічною ефективністю підприємства

НУВІП України

Розглянемо ближче ключові аспекти концепції, що стосуються виробництва олійних культур, з метою визначення їхнього впливу та значущості у контексті досягнення економічної ефективності підприємства.

Процес підбору персоналу є критичним етапом для забезпечення управління економічною ефективністю в галузі виробництва олійних культур.

Вірно підібраний персонал визначає успішність виробничих процесів та впливає на результативність підприємства.

Формування організаційної структури грає ключову роль у реалізації механізму управління економічною ефективністю. Врахування специфіки виробництва олійних культур в цьому контексті дозволяє оптимізувати структуру для максимізації виробничого потенціалу.

Управління ефективністю, як важлива складова, вимагає інформаційного процесу, особливо в умовах змін на ринку олійних культур.

НУВІП України

Систематичний аналіз та використання актуальної інформації стають визначальними факторами у прийнятті стратегічних управлінських рішень.

На першому етапі розробки стратегії важливо визначити стратегічні плани для виробництва олійних культур, ретельно вивчити поставлені цілі та завдання підприємства. Економічна стійкість, яка є особливою у виробництві олійних культур, вимагає постійного аналізу та коригування стратегій у відповідь на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

Необхідно визначити межі економічної ефективності підприємства та розробити управлінські рішення, спрямовані на підтримку економічної стійкості. Адаптація до змін у виробництві олійних культур вимагає оперативного реагування на змінюючіться умови ринку.

Усвідомлення головних та функціональних цілей економічної ефективності виробництва олійних культур є необхідним для оцінки результативності та взяття належних управлінських рішень. Визначення стратегічних напрямків дозволяє підприємству пристосовуватися до змін та ефективно вирішувати виклики в галузі олійних культур.

Важливо відзначити, що економічна ефективність підприємства в галузі виробництва олійних культур - це не сталий показник. Сприйняття змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі та своєчасна корекція стратегій дозволяє підтримувати стійкість та пристосовуватися до нових викликів.

Для досягнення функціональних цілей економічної ефективності підприємства у сфері виробництва олійних культур необхідно визначений набір інструментів та засобів для стратегічного управління ефективністю. Це важлива тактична складова, спрямована на визначення основних і забезпечувальних елементів реалізації стратегічного управління.

Схематичне представлення методів та засобів досягнення економічної ефективності підприємства через його конкурентоспроможність надає можливість реалізувати концепцію управління тактичними аспектами, керуючись такими принципами: ефективність втрачається, якщо зміни параметрів системи перевищують її адаптивні можливості. Адаптація, у свою

чергу, залежить від досягнення внутрішньої і зовнішньої рівноваги підприємства.

Керівництво ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області повинно бути активним у комерційній діяльності, включаючи дослідження товарно-збутової діяльності. Це включає вивчення споживача, аналіз продукту, аналіз каналів збуту та конкурентів. Спрямованість на ринкові переваги, такі як якість обслуговування, репутація, цінова політика та інші, може визначити успіх підприємства в галузі виробництва олійних культур.

Для стратегічної складової управління економічною ефективністю ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області необхідний аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища. Адаптація до змін залежить від здатності підприємства пристосовуватися до змінних зовнішніх умов.

Систематичний аналіз економічних проблем та впровадження гнучких методів стратегічного управління дозволяють підприємствам ефективно реагувати на зміни в галузі виробництва олійних культур.

Зазначені підходи визначають ключові аспекти виробництва олійних культур, такі як дослідження ринку, адаптація до змін, комерційна активність та стратегічне управління, які сприяють досягненню економічної ефективності аграрних підприємства у цій галузі.

3.2. Використання інноваційних технологій вирощування олійних культур

Вирощування соняшнику - один із найбільш прибуткових напрямів сільськогосподарського виробництва, який вимагає подальшого вдосконалення способів та систем обробітку ґрунту при його вирощуванні у зв'язку з тенденцією до енергозбереження, мінімізації та залишення післяжнивних рослинних решток на поверхні поля.

Важливе значення для підвищення рівня економічної ефективності виробництва соняшнику мають технології вирощування даної культури.

Однією з інноваційних технологій вирощування соняшнику, яка може бути рекомендована до впровадження, є технологія збереження та захисту врожаю соняшника SUNEО.

Технологія SUNEО - це комплексний захист врожаю, що поєднує в собі стійкі до вовчку гібриди соняшнику створені на базі кращої генетики компанії Лімагрейн (мають останній ген стійкості до агресивних рас) та захисну методику Clearfield, розроблену компанією BASF. Тобто нова технологія народилася у партнерстві двох великих компаній.

Отримувати дійсно великі врожаї виробникам заважає у тому числі й велика шкодочинність вовчку, який на сьогодні офіційно має три раси і продовжує мутувати далі. Крім того, великою проблемою для південного сходу країни є посуха. Третя проблема, яку можуть спостерігати агрономи на своїх полях - це бур'яни і фітотоксичність для наступної культури при внесенні максимальних норм гербіцидів. Система SUNEО дозволяє вирішити всі три проблеми комплексно, а отже, й підвищити рентабельність виробництва соняшника.

Потужна генетична база гібридів компанії «Лімагрейн» дозволила створити гібриди стійкі до таких факторів: до посухи, до дії гербіцидів Євро-Лайтнінг чи Євро-Лайтнінг Плюс, до семи рас вовчку.

Тобто продукт має підвищену стійкість до шкодочинних факторів і може успішно використовуватися в посушливих зонах та зонах, в яких існує ризик ураження посівів вовчком.

Основними перевагами технології SUNEО розробники називають:

Подвійний захист для контролю вовчка. Завдяки двом важелям впливу — генетичній стійкості та хімічному контролю — досягається повний захист від вовчку протягом вегетаційного періоду від ранніх до пізніх атак

Покращений контроль бур'янів. Оскільки гібрид соняшнику від вовчку захищений генетично, то гербіцид Євро-Лайтніг можна спрямувати виключно на контроль бур'янів у посівах культури з внесенням в оптимальні строки вибираючи фазу найбільшої вразливості бур'янів до дії гербіциду.

Зменшення витрат на виробництво при збереженні ефективності. Контроль заємченості посівів в оптимальні строки дозволить вносити мінімально рекомендовані дози гербіциду, а отже, аграрії мають можливість заощадити на препаратах, при цьому не втрачаючи, а навіть підвищуючи показники врожайності.

Оптимальне рішення для посушливих зон. Гнучка доза, направлена на захист від бур'янів = менша післядія + гарний контроль вовчку на генетичному рівні.

Застосовувати технологію SUNEО рекомендовано у зонах, де присутні більш агресивні раси вовчку, ніж 5-та раса «Е».

Проведені дослідження на українських та європейських полях довели: технологія SUNEО дійсно ефективна та дає значну прибавку врожайності за умови правильного застосування. Одне з дослідних полів було розміщене в Одеській області. Результати дослідів на цьому полі:

Гібрид SUNEО (ЛГ5542 КЛ), оброблений гербіцидом Євро-Лайтнінг, забезпечив урожайність на рівні 3,03 т/га.

Гібрид SUNEО (ЛГ5542 КЛ), без гербіцидної обробки зформував урожайність 2,16 т/га. (різниця зумовлена впливом бур'янів)

Два гібриди не-SUNEО при обробці гербіцидами показали урожайність відповідно 2,03 та 1,9 т/га. (на урожайність вплинула рання атака нових рас вовчку, що вразила посів під час сходів ще до обробки гербіцидом).

Гібриди не-SUNEО без обробки гербіцидами були повністю знищені потужною атакою нових агресивних рас вовчку і відповідно показали нульову врожайність.

Останнім часом вирощування соняшнику в північному Степу набуває популярності за допомогою мілкої мультучувальної обробки ґрунту, що виключає перевертання орного шару та використовує побічну продукцію попередніх культур. Зважаючи на обмежену інформацію щодо впливу цього обробки на ріст і розвиток соняшнику в цьому регіоні, а також суперечливі результати досліджень, необхідно провести докладніші дослідження. Мета

полягає в визначенні оптимального методу обробітку ґрунту для вирощування олійних культур, який забезпечить максимальний ріст і врожайність при мінімальних витратах та високій рентабельності виробництва.

Упродовж п'яти років лабораторія сівозмін та природоохоронних систем обробітку ґрунту Інституту зернових культур НААН України (нині ДУ Інститут зернових культур НААН України) проводила дослідження ефективності різних методів обробітку ґрунту при вирощуванні соняшнику після пшениці озимої. Зокрема, вивчалися полицева оранка (ПО-3–35 на 20–22 см) та різні способи мілкового мульчувального обробітку ріллі, такі як чизелювання важким чизель-культиватором Conser Till Plow на 14–16 см та плоскорізне розпушування комбінованим агрегатом КШП-5,6 «Резидент» на 12–14 см.

Дослідження включало в себе обробку ґрунту та загортання подрібненої соломи попередньої культури (пшениця озима) на трьох різних фонах мінерального живлення: 1) без добрив + післяжнивні рештки попередника, 2) N30P30K30 + післяжнивні рештки попередника, 3) N60P30K30 + післяжнивні рештки попередника. Мінеральні добрива (нітроамофоска, селітра аміачна) застосовувалися навесні розкидним способом під передпосівну культивуацію.

Використовувався гібрид соняшнику – Ясон.

Для боротьби з бур'янами застосовувався ґрунтовий гербіцид Харнес (2,5 л/га), а також виконувалося розпушування міжрядь у фазі 5–6 листків соняшнику. Дослідна ділянка мала характеристики чорнозему звичайного важкосуглинкового з певним вмістом гумусу, нітратного азоту, рухомих сполук фосфору і калію.

Як відомо, температура на початкових етапах розвитку соняшнику, вологість та ефективна родючість ґрунту вважаються одними з головних чинників, які безпосередньо впливають на фенологію, біометричні показники і елементи продуктивності олійної культури. Так, зокрема, підвищення температурного режиму повітря під час вегетації рослин у другому році досліджень зумовило скорочення міжфазних періодів (порівняно з першим і

третім роком досліджень) у середньому на 5–12 днів, а повна стиглість насіння відмічена була вже 25 серпня. Для прикладу, за температури ґрунту на глибині загортання насіння (6 см) під час сівби у 2012 році $12,4^{\circ}\text{C}$ фаза повних сходів соняшнику відмічена на 11-й день, тоді як у 2011-му, коли означений температурний показник дорівнював $8,2^{\circ}\text{C}$, період сівба-сходи тривав 17 днів.

Водночас різні способи обробітку ґрунту і агрохімічний фон у межах окремих вегетаційних сезонів мало позначалися на тривалість фенофаз.

Важливо відзначити, що перед посівом соняшнику запаси продуктивної вологи в шарі 0–10 см на дослідних ділянках коливалися від 12 до 15 мм, що вказує на їхню достатність для успішного проростання насіння. Зростання інтенсивності ростових процесів при поглибленому обробітку порівняно з мульчувальним, особливо на фоні відсутності добрив, може пояснюватися вищою біологічною активністю ґрунту. Однак внесення мінеральних добрив виправило цю відмінність, і за параметрами росту вегетативних органів чизельний та плоскорізний обробітки не відставали від оранки.

Зменшення біометричних показників рослин при дисковому обробітку може бути обумовлене взаємодією факторів, таких як поживний режим ґрунту (гальмування нітрифікації), стиснення піднасіневого шару на глибині 10–20 см (об'ємна маса - $1,32\text{ г/см}^3$, твердість - $15,6\text{ кг/см}^2$), а також технологічні аспекти проведення польових робіт.

Було відзначено позитивний вплив комплексних мінеральних добрив, особливо з підвищеним вмістом азоту, на біометрію соняшнику. Відмінності у висоті рослин між удобреним (N60P30K30) і неудобреними фонами були незначними, але щодо діаметра стебла і кількості листків на одній рослині вони були значимими, становлячи в середньому 0,3–0,4 см і 1,3–2,2 шт відповідно.

Розміри та життєздатність листового апарату соняшнику, зокрема верхнього та середнього ярусів, визначають фотосинтезуючу спроможність посівів. Аналіз площі листя на одній рослині та індексу листової поверхні, який відображає співвідношення площі асиміляційних органів до одиниці

поверхні ґрунту, виявив закономірності. За сприятливих метеорологічних умов спостерігалася підвищення цих показників. Оранка на неудобреному фоні сприяла кращому розвитку сукупної листової поверхні ($2,79 \text{ м}^2/\text{м}^2$), а чизельний обробіток із внесенням мінеральних добрив підвищував цей показник на рівні $3,11\text{--}3,28 \text{ м}^2/\text{м}^2$. Також виявлено позитивний вплив комплексних мінеральних добрив, особливо з подвійною нормою азоту (N60P30K30), на розміри і тривалість функціонування листя.

Біометричні показники свідчили про зміни в основних елементах продуктивності соняшнику. Висока передзбиральна густина рослин ($43,5\text{--}45,8 \text{ тис./га}$) була зафіксована у першому і третьому роках досліджень, в той час як менша ($37,8\text{--}41,7 \text{ тис./га}$) спостерігалася у другому, несприятливому році. У цьому періоді частина рослин відмирала внаслідок аномальної ґрунтово-повітряної посухи в першій половині липня, а інша частина постраждала від інтенсивних злив і буревію у другій декаді серпня.

Суттєве значення для "дружності" і густоти сходів при використанні побічної продукції попередника має якісна передпосівна підготовка поля. Особливо важливі аспекти включають рівномірність глибини працюючих органів культиватора, відсутність надмірної гребенистості та створення належного агрофізичного стану посівного шару. За результатами спостережень встановлено, що оптимальні умови для цієї важливої операції створюються при використанні плоскорізного та чизельного обробітку, де насіння попадало на рівний, помірно ущільнений водовмісний капілярний шар і покривалося шаром дрібно грудочкуватого розпушеного ґрунту.

Відомо, що формування брилуватого зябу відбувається під час оранки сухого ґрунту, навіть під час класичної початкової весняної підготовки фону, такої як боронування та перший обробіток на глибину $10\text{--}12 \text{ см}$. Цей процес може викликати відхилення глибини передпосівної культивації від заданої норми в межах $2\text{--}4 \text{ см}$. Такі відхилення можуть призводити до формування різновікових посівів, що стають вразливими перед впливом природних чинників під час вегетації, таких як посухи, буревії та градобій.

У вашому випадку, завдяки строгому виконанню технологічних норм обробітку ґрунту, відомі явища брилуватого з'ябу не спостерігалися. Відмічено лише невелике збільшення вмісту фракцій розміром > 10 мм у посівному шарі ґрунту під час полицевої оранки порівняно з іншими варіантами. Проте, густина посівів залишалась на одному рівні з чизельним та плоскорізним обробітком і в середньому за період 2011–2013 років становила 42,5–43,6 тис./га.

При використанні мілко́го дискування не завжди досягалась задана глибина культивації, що призводило до гофрованості насінневого ложа та порушення капілярного руху воло́ги до насіння. Спостерігалась нерівномірна поява сходів, уповільнення розвитку паростків і менша густина рослин порівняно з контролем (оранкою), чизельним і плоскорізним обробітком.

Загальна тенденція до зрідженості посівів на фоні без добрив може бути пов'язана з меншою здатністю рослин протистояти негативним біотичним і абіотичним (природним) чинникам.

Розміри кошика менше залежали від погодних умов, обробітку ґрунту і удобрення, на відміну від маси насіння з одного кошика. Абсолютні значення маси насіння варіювалися в інтервалі від 52,2–61,8 г у другому році досліджень до 64,6–71,2 г у третьому році. В середньому за оранки (фон без добрив) зазначався приріст на 1,7–3,8 г, а за чизелювання (фон №60Р30К30) – на 1,1–3,5 г порівняно з іншими способами обробітку ґрунту. Використання мінеральних добрив забезпечувало стабільний приріст маси насіння на рослину в порівнянні з неудобреними ділянками. Аналогічні відмінності спостерігалися і для маси 1000 насінин.

Погодні умови, добрива і методи обробітку ґрунту мали значний вплив на врожайність соняшнику. Високі врожаї насіння (2,05–3,00 т/га) були здобуті у відносно сприятливих умовах першого, третього, четвертого і п'ятого років досліджень завдяки великим запасам воло́ги в ґрунті весною та літнім опадам. У другому році повітряна та ґрунтова посуха гальмували ріст рослин, що призвело до критичного стану під час цвітіння і утворення репродуктивних

органів. Дефіцит вологи, високі температури і низька відносна вологість повітря спричинили передчасне засихання листків та утворення до 25% пустого насіння, переважно в центральній частині кошика. Недостатні опади у травні-липні призвели до низької урожайності соняшнику - 1,79-2,35 т/га.

Характерною ознакою вегетаційного періоду був уповільнений ріст і розвиток соняшнику під впливом природних умов за плоскорізного та чизельного обробітку до фази утворення кошиків. Це було пов'язано з розміщенням післяжнивних решток попередника (пшениця озима), різним ступенем перемішування і сепарації ґрунтової маси, що впливало на якість сівби і мікробіологічні процеси. Врешті-решт, урожайність насіння соняшнику була трошки вищою (на 0,07–0,13 т/га) при використанні оранки.

На удобреному фоні, за плоскорізного та чизельного обробітку, стан посівів прирівнювався до полицевого. Урожайність основної продукції за цими агроприйомами виявилась приблизно однаковою, становлячи відповідно 2,53–2,67, 2,57–2,72 та 2,51–2,64 т/га. Тривалий період від початку весняно-польових робіт до сівби олійної культури дозволяє виконати на полі технологічні операції, які сприяють криженню, розпушуванню та частковому перемішуванню ґрунту. Це створює сприятливі умови для життєдіяльності мікробних популяцій, розкладу післяжнивних решток і вивільнення іммобілізованих азотистих сполук у ґрунтовий розчин.

Важливо відзначити, що чизелювання виявило переваги при залученні понад 5 т/га соломи протягом всього дослідженого періоду, тоді як плоскорізне розпушування було ефективним при обсягах до 3,5 т/га соломи.

Внесення помірних доз мінеральних добрив (N30P30K30) навесні разом із загортанням у ґрунт подрібненої соломи призвело до додаткового урожаю насіння у середньому за період досліджень від 0,16 до 0,31 т/га порівняно з контрольним варіантом (загортання побічної продукції без мінеральних добрив). Збільшення частки азоту в складі комплексного удобрення (N60P30K30) призвело до додаткового урожаю основної продукції від 0,29 до

0,45 т/га. Найвищий приріст був зафіксований у сприятливих роках, коли мінеральні добрива, внесені під передпосівну культивування, ефективно використовувались для формування високого врожаю соняшнику.

За полицевого обробітку внаслідок застосування мінеральних добрив отримано додатковий урожай насіння від 0,16 до 0,29 т/га, тоді як за мультівального обробітку цей приріст становив 0,29–0,45 т/га. Вища щільність розповсюдження кореневої системи на одиницю об'єму ґрунту та достатня вологість в зоні локалізації туків створюють кращі умови для засвоєння рухомих сполук макроелементів на початкових етапах розвитку рослин. Це може служити аргументом на користь варіантів чизелювання та плоскорізного розпушування скиби.

Порівняльна економічна та біоенергетична оцінка різних агроприймів показала, що при вирощуванні соняшнику після пшениці озимої з використанням соломи та внесенням оптимальної дози мінеральних добрив (N60P30K30) чизельний (14–16 см) і плоскорізний (12–14 см) обробіток ґрунту є ефективними. Вони характеризуються більшою економією витрат коштів та енергії на 1 га площі, зниженням собівартості та енергоємності тонни насіння на 82–96 грн і 365–379 МДж, підвищенням рентабельності на 12–15%, зростанням окупності виробничих витрат від 2,32 до 2,44–2,74, та підвищенням енергетичного коефіцієнта від 3,01 до 3,19–3,20. Економія пального при цьому досягає 12,3–13,8 л/га.

Отже під час здійснення мінімізації обробітку ґрунту під соняшник, зокрема застосування чизельного та плоскорізного обробітку, призводить до поліпшення економічних показників виробництва насіння олійних культур. Це включає підвищення рентабельності виробництва на 12–15%, збільшення окупності однієї гривні виробничих витрат від 2,32 до 2,44–2,74, підвищення енергетичного коефіцієнта від 3,01 до 3,19–3,20, а також економію 12,3–13,8 л/га пального.

Це може свідчити про те, що оптимізація агротехнічних процесів і використання мінімального обробітку ґрунту може призвести до покращення

продуктивності та ефективності виробництва соняшнику. При цьому важливо враховувати конкретні умови ґрунту, клімату та інші фактори, щоб вибрати оптимальні методи обробітку для конкретного поля.

3.3. Вдосконалення селекції та організації насінництва при вирощуванні олійних культур

Завдання селекції соняшнику визначаються біологічними та генетичними особливостями цієї культури, а також вимогами, які пред'являються до неї сільськогосподарським виробництвом та різними галузями промисловості.

Головна функція соняшнику - служити як олійно-білкова культура, що надає харчову олію та білок, збалансований за амінокислотним складом.

Основна мета селекції полягає в створенні високопродуктивних сортів та гібридів, які є стійкими до основних хвороб та шкідників і забезпечують великі збори олії та білка на одиницю площі.

Одним із важливих завдань селекції є виведення сортів, які володіють стійкістю до негативних впливів навколишнього середовища, а також сортів та гібридів, які здатні формувати насіння в різних екстремальних умовах.

Для розширення ареалу вирощування соняшнику в північніших регіонах необхідно створювати сорти зі скороченим вегетаційним періодом - такі, як скоростиглі та ультраскоростиглі. Це дозволить забезпечити стабільні врожаї олійної сировини та високоякісний насінневий матеріал у цих районах.

Ще одним важливим завданням є підвищення якості олії. Вимоги до якості та жирнокислотного складу олії різноманітні і залежать від її призначення. Для харчової промисловості потрібні сорти, які виділяють олію високої якості, стійку до окислення при зберіганні, зі знизеним вмістом восків. Олія, яка вживається у свіжому вигляді, повинна містити переважно лінолеву кислоту, а кислотне число не повинно перевищувати 2,2 мг КОН. Для олії, що використовується для виробництва маргарину та в консервній

промисловості, бажаний високий вміст олеїнової кислоти (до 75%). Сорти, призначені для лакофарбової промисловості, повинні виробляти висихаючу олію з високим йодним числом і вмістом лінолевої кислоти до 80%. Селекцію соняшника проводять більш ніж за 30 ознаками. В залежності від зони вирощування, вимоги до сорту або гібриду, можуть уточнюватися, але виділено низку ознак і особливостей, які необхідні для всіх зон. До них відносяться врожайність, стійкість до хвороб і шкідників, висока олійність і якість олії, технологічність, адаптивність.

Селекція на високу врожайність. Урожайність соняшника складається з продуктивності окремих кошиків і числа рослин на 1 га. Продуктивність окремого кошика визначається числом зернівок у ньому і масою кожної насінини.

Істотне значення має вихід ядра, який визначається по відсотку лушпини. Встановлено, що при збільшенні виходу ядра на 10% збір олії зростає на 6–7%. В результаті селекції відсоток лушпини знижений з 40–45% у місцевих сортів до 20–25% у комерційних сортів і гібридів.

В зв'язку з переходом селекції на гетерозисні гібриди проблема лушпинності займає важливе місце. Найбільший гетерозисний ефект встановлено при схрещуванні ліній і сортів української селекції з лініями іноземних зразків з високою загальною комбінаційною здатністю (ЗКЗ). Але, оскільки всі іноземні зразки мають підвищену лушпинність (32–35% і більше), а груба лушпинність домінує, то збір олії залишається на рівні стандартних сортів і лише інколи перевищує її.

Лушпинність не знаходиться в тісному зв'язку ні з олійністю ядра, ні з масою 1000 зерен. Відносно тісно вона пов'язана з діаметром кошика і масою зерен одного кошика. В крупних кошиках при високому врожаї зернівок часто проявляється підвищена частка лушпиння в перерахунку на масу зернівок.

В селекції важливо враховувати не лише масу 1000 зернівок, але і масу 1000 ядер, оскільки невиконані зернівки типу гризового соняшника або межеумка можуть при високій крупності мати щупле ядро і низьку натуру. В

той же час надзвичайно щільне прилягання ядра до оболонки зернівки небажане, оскільки створює значні труднощі при відокремленні ядра від лущини на олійних заводах.

Вирощувані гібриди соняшнику іноземної і української селекції відрізняються гіршим оброщуванням порівняно з сортами-популяціями, більш крихкою і щільно прикріпленою до ядра лущиною. Умовне оброщування зерен гібридів на 15 – 30%, а в окремих випадках і вдвічі нижче, ніж у сортів. Гібриди мають і меншу масу 1000 зерен (36 – 50 г).

Урожайність сортів і гібридів підвищується також за рахунок деякого загушення посівів (до 50 – 60 тис/га), тому необхідні генотипи, толерантні до загушення. Важливою особливістю є аггарагіруюча здатність зернівок, зернівки, що ростуть повинні максимально використовувати поглинений азот за рахунок максимального відтоку його з стебла, листків і квітколожа, особливо до наливу, оскільки саме в цей час формується оліезапасаюча тканина мезофілла насінин.

Оскільки рослина соняшнику має надлишкову вегетативну масу, для підвищення збирального індекса необхідна більш раціональна архітектоніка окремих рослин (скорочення числа, розмірів і загальної площі листків), що дозволить збільшити щільність посіву і створити оптимальний фітоценоз. Високоврожайні сорти і гібриди повинні мати позитивну реакцію на покращення агротехнічних прийомів (добрива, зрошення і т.ін.) і мати добре виражену буферність або гомеостаз.

Селекція на високу олійність і якість олії. У підвищення врожайності і олійності соняшнику, перетворенні його в культуру стратегічного виробничого значення вирішальну роль відіграли роботи академіка В.С. Пустовойта, який опрацював методологію селекції і насінництва цієї культури, довів необхідність селекції її на стрімке збільшення зборів олії з одиниці площі.

Завдяки роботам українських селекціонерів створені врожайні високоолійні сорти і гібриди соняшнику.

Сорти народної селекції і перші селекційні сорти мали олійність 28–33%, причому вважалося, що 33% - це біологічна межа. В 1927 р. був створений перший сорт Кругляк А-41. Сорти Передовик покращений, Армавірський 3497 покращений і інші в сприятливі роки накопичують до 55 – 56% олії. Селекціонерами створений вихідний матеріал з олійністю 59 – 60%.

Харчова цінність зерна і олії залежить не лише від жирнокислотного складу, але і від вмісту вітамінів, природних інгібіторів окислення і прооксидантів. В зерні соняшника накопичується 0,7 – 1% фосфоліпідів (фосфатидів), 0,23 – 0,24% стеролів. В олії сучасних сортів і гібридів міститься

60 – 80 мг% токоферолів, характерні особливості яких пов'язані з проявом ними Є-вітамінної активності і антиокислювальної дії. За кількістю водорозчинних вітамінів (нікотинової кислоти, тіміну, біотину і рибофлавіну) зернівки високоолійного соняшнику подібні до зерен арахісу. Вміст пігментів (каротиноїдів, каротинів і ксантофілів) становить у зрілих зернах 0,12 – 0,16

мг%. Основним напрямком селекції соняшнику тривалий час було підвищення збору олії з одиниці площі шляхом створення високоврожайних сортів з високою олійністю зерен. Однак проведені біохімічні дослідження

показали широкі межі варіювання жирнокислотного складу олії соняшника, що дало можливість вести селекцію на відповідну якість.

Проводиться робота по зміні жирнокислотного складу соняшникової олії селекційними методами. Особлива увага прикута на підвищення стійкості олії до окислення при тривалому зберіганні шляхом зниження вмісту насичених жирних кислот, головним чином лінолевої, а також збільшення кількості антиоксидантів. Продяється також селекційні роботи по створенню сортів з оливою олією.

Селекція на вміст білку. Зерна соняшнику поряд з високою олійністю характеризуються накопиченням значної кількості протеїну (до 20 – 25%).

В процесі селекції на високу олійність у білковому комплексі зерен соняшника відбулися істотні зміни: збільшилася кількість водорозчинної

фракції білків, найбільш збалансованої за амінокислотним складом, в результаті підвищився вміст у загальному білку деяких незамінних амінокислот, в тому числі лізину.

Високолійні сорти і гібриди досить добре збалансовані за амінокислотним складом, лімітуючою амінокислотою є лише лізин, дефіцит якого дещо знижує поживну цінність соняшникового білку. В різних високолійних сортів, які вирощені в однакових ґрунтово-кліматичних умовах, вміст лізину варіював у межах $4 \pm 0,7\%$, а в межах сортової популяції – $5,4 \pm 0,76\%$.

Незважаючи на негативну кореляцію між олійністю і відсотком вмісту білку в зернах, високолійні сорти соняшнику не поступаються старим сортам за збором протеїну з гектара.

Селекція на оптимальний вегетаційний період. Сорти і гібриди, пристосовані в відповідній зоні, повинні бути придатними для механізованого збирання в фазі господарської стиглості до настання несприятливих погодних умов.

Оптимальна тривалість вегетаційного періоду визначається для кожної зони в залежності від тепло- і вологозабезпеченості, погодних умов у період дозрівання і збирання і ін. Селекція на ранньостиглість супроводжується зниженням урожайності.

Врожайні скоростиглі гібриди і сорти можуть створюватися за рахунок дружнього дозрівання рослин, добору генотипів з більш коротким періодом від фізіологічної до повної стиглості; вегетаційний період може бути скорочений також шляхом селекції на прискорене висихання кошиків.

Сорти соняшнику за тривалістю вегетаційного періоду розділяються на три групи: середньостиглі (92 – 132 днів), ранньостиглі (80 – 120 днів), скоростиглі (78 – 100 днів).

При селекції на ранньостиглість основну браковку проводять до цвітіння, видаляючи всі пізньостиглі рослини.

Селекція на технологічність. Сорти і гібриди соняшника повинні відповідати вимогам інтенсивних технологій вирощування: характеризуватися

вирівняністю за висотою і стійкістю до вилягання; одночасним дозріванням в високою аттрагуючою здатністю зернівок. При дозріванні рослина повинна висихати на нні, що дасть змогу проводити збирання без хімічної десікації і підвищувати ефективність ресурсозберігаючої технології. Таким вимогам задовольняють посіви з однокошикових рослин висотою 80 – 120 см, з оптимальним розміром слабоопукого кошика, який розташований вище листків на стеблі під кутом 45 – 90°.

До характеристики технологічності входить також стійкість до обсибання зернівок при одночасному достатньо легкому обмолоті комбайном.

Сорти і гібриди повинні бути стійкими до хвороб і шкідників, позитивно реагувати на внесення добрив і зрошення.

Селекція на стійкість до хвороб і шкідників. Введення в культуру і вирощування олійного соняшнику постійно пов'язане з створенням стійких до хвороб і шкідників сортів. На перших етапах культури істотну проблему проявляла іржа, завезена разом з соняшником з Америки. Слабовражувані місцеві сорти (Зеленка і ін.) були одержані в результаті народної селекції. Незабаром культурі почало загрожувати враження зернівок соняшnikовою міллю. Ця загроза була знята з створенням панцирних сортів. З полину на соняшник перейшов квітковий паразит – вівчок, спочатку раса А, потім Б, в останні роки нові і більш агресивні раси. Боротьба з вівчком проводиться постійно. З 60-х рр. минулого сторіччя істотної шкоди почали наносити такі хвороби, як несправжня борошниста роса, попільна, біла і сіра гнилі і ін.

Вважається, що на соняшнику паразитують 65 видів грибів, 10 бактерій, два віруси і чотири вида квіткових паразитів. За ступенем шкодочинності виділені наступні хвороби: біла гниль, несправжня борошниста роса, іржа, попільна гниль, сіра гниль, вертицильоз, фомоз.

При враженні хворобою не лише стрімко падає врожайність, але і погіршується якість насіння – знижується польова схожість, маса і олійність, значно підвищується кислотне число олій, що погіршує його харчові особливості.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

В останні роки спостерігається зростання попиту на олійні культури як на світових ринках, так і на ринку сільськогосподарської продукції України.

Особливо популярним серед олійних культур є соняшник та продукти його переробки.

Виробництво соняшнику, як найбільш поширеної олійної культури, є наразі стратегічно важливою проблемою для розвитку національної економіки України.

Приватне підприємство «Аскон» розміщене в с/т Якимівка Якимівського району, Запорізької області.

Аналізуючи склад і структуру сільськогосподарських угідь, можна зазначити, що в 2019-2020 рр. площа сільськогосподарських угідь

ПП «Аскон» була незмінною і становила 3974 га. Площа ріллі за аналогічний період становила 3942 га, а її питома вага в структурі сільськогосподарських угідь – 99,2 відсотки. Площа інших земель становила 32 га, а їх питома вага в структурі сільськогосподарських угідь – 0,8 відсотка.

В 2020 р. площа сільськогосподарських угідь становила 3912 га, площа ріллі – 3881 га, а площа інших земель – 31 га. не дивлячись на те, що площа ріллі і інших земель зменшилась, їх питома вага в структурі сільськогосподарських угідь на змінилася і відповідно становила 99,2 % і 0,8 відсотки.

В 2019 р. чисельність працівників становила 53 чол., в 2020 р. – 64 чол., а в 2021 р. – 60 чоловік. Зважаючи на те, що в підприємстві функціонує лише галузь рослинництва всі працівники зайняті в даній галузі. Значення коефіцієнта використання трудових ресурсів коливалось по роках від 1,01 в 2020 р. до 1,03 в 2021 р.

Проаналізуємо динаміку забезпеченості підприємства основним капіталом та ефективність його використання. Так, середньорічна вартість основного капіталу у 2019 р. становила 8817,0 тис.грн., у 2020 р. – 8778,0 тис.

грн., а у 2021 р. – 11369,0 тис. грн., що більше в порівнянні з 2019 р. на 28,9 %.

Це відбувається за рахунок амортизаційних відрахувань. Вартість валової продукції з 2019 р. по 2021 р. збільшилась з 22067 тис. грн. до 37846 тис. грн.

Показник капіталообезпеченості в 2021 р. становив 290,7 тис. грн., а капіталоозброєності – 189,5 тис. грн.

Показник капіталовіддачі за аналізований період зріс з 1,8 грн. до 3,3 грн. або на 83,4 відсотки. Показник капіталомісткості продукції зменшився з 0,6 грн. до 0,3 грн. або на 50 відсотків.

ПП «Аскон» спеціалізується на вирощуванні зернових та соняшнику.

Діяльність ПП «Аскон» за аналізований період була прибутковою, рівень рентабельності в 2019 р. становив 3,4 %, в 2020 р. – 13,2 %, а в 2021 р. – 22,6 відсотка.

Сума прибутку з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь в 2021 р. становила 1776,3 грн., з розрахунку на 1 середньорічного працівника – 115816,7 грн., на 1 грн. вартості основного капіталу – 0,6 грн., а на одну гривню виробничих витрат – 0,3 грн.

Аналізуючи динаміку виробництва соняшнику в ПП «Аскон»

Якимівського району Запорізької області можна сказати, що в аналізованому періоді площа посіву культури зменшилася з 1762 га в 2019 р. до 1065 га в 2021 р., або на 39,6 відсотка. Урожайність за період 2019-2021 рр. знизилась з 13,9 ц/га до 13,2 ц/га, або на 5,0 відсотка. Ці зміни вплинули на динаміку валового виробництва насіння. Так, в 2019 р. валовий збір становив 24492 ц, а в 2021 р. вже 14058 ц.

За період 2019 – 2021 рр. собівартість 1 ц насіння соняшнику зросла з 649,4 грн. до 880,8 грн. Найбільшу питому вагу в структурі витрат займали прямі матеріальні витрати: в 2019 р. – 78,0 %, в 2021 р. – 61,7 відсотка. В їх структурі найбільшу питому вагу займали витрати на мінеральні добрива та паливно-мастильні матеріали, а також решта матеріальних витрат. Питома вага витрат на оплату праці в аналізованому періоді збільшилась з 7,1 % в

2019 р. до 12,5 % в 2021 році. Також зросла питома вага інших прямих та загальновиrobниччих витрат з 14,9 % в 2019 р. до 25,7 % в 2021 році.

Аналізуючи собівартість і рентабельність виробництва насіння соняшнику в ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області (табл.2.9),

можна сказати, що в 2019 р. повна собівартість насіння становила 649,4 грн., в 2020 р. – 716,8 грн., а в 2021 р. - 880,8 грн. Помітно, що в 2021 р., порівняно з 2019 р., собівартість зросла на 35,6 відсотки.

Ціна реалізації насіння соняшнику поступово зростала. Так, в 2019 р. вона становила 810,4 грн., в 2020 р. – 1160,0 грн., а в 2021р. – 1391,5 грн.

Система показників економічної ефективності виробництва насіння соняшнику в ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області свідчить про те, що виробництво насіння соняшнику в 2019-2021 рр. було прибутковим.

Основними напрямками підвищення економічної ефективності виробництва соняшнику в ПП «Аскон» Якимівського району Запорізької області є використання інноваційних технологій вирощування соняшнику, вдосконалення селекції та організації насінництва при вирощуванні соняшнику та формування підходів управління економічною поведінкою виробників олійних культур.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко О. Не такий страшний соняшник, як його малюють. О. Андрієнко, А. Андрієнко, І. Семеняка. Агробізнес сьогодні. 2011. № 11. С. 5–12.
2. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз. В. Г. Андрійчук. К. КНЕУ. 2005. 292 с.
3. Андрійчук В. Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти. В. Г. Андрійчук, М. В. Зубець, В. В. Юрчишин. К. Аграрна наука. 2005. 140с.
4. Березівський П. С. Організація, прогнозування та планування агропромислового комплексу. Навчальний посібник. П. С. Березівський, Н. І. Михалюк. За ред. П. С. Березівського. Львів «Магнолія Плюс». Вид. СИД ФО В. М. Піча. 2004. 443 с.
5. Бідзюра І. П. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу. Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних аграрних закладів освіти. І. П. Бідзюра, В. К. Збарський, М. М. Ільчук. К. 2001. 320 с.
6. Білик Ю. Д., Гладій М. В. Канали реалізації сільськогосподарської продукції в ринкових умовах. Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми. Ч. 2. НАН України, Інститут регіональних досліджень. Львів. 1998. С. 416–421.
7. Бритвенко А. С. Економічний механізм скорочення втрат насіння соняшнику. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2014. №1(9). С. 145–149
8. Вітков М. С. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва в перехідний період до ринку. Економіка АПК. 2005. № 2. С. 17–20.
9. Власенко І., Семко Т. Олійно-жирова галузь України: виклики та потенціал розвитку. Товари і ринки. 2019. № 3. URL: [http://tr.knute.edu.ua/files/2019/03\(31\)2019/07.pdf](http://tr.knute.edu.ua/files/2019/03(31)2019/07.pdf)

10. Виробнича економіка. За ред. В. П. Галушко, Г. Штрюбеля. Навчальний посібник. Вінниця. Новакнига. 2005. 400с.

11. Витрати на ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг). Шпичак О.М., Воскобійник Ю.П., Шпикуляк О.Г. та ін.. за ред. Ю.П. Воскобійника. К. ННЦ ІАЕ. 2013. 440 с.

12. Гайдуцький П.І. Аграрна реформа: радикальні заходи, високий результат. Економіка АПК. 2002. №12. С.3-7.

13. Гайдуцький П.І., Подолева О.Є. Формування ринкових відносин в агропромисловому комплексі. Навчальний посібник. К. Вища школа, 1994. 175 с.

14. Гацура Я.Т. Методологічні положення інтенсифікації аграрного виробництва на інноваційній основі. Економіка АПК. 2001. № 9. С. 65-70.

15. Гнатюк О. Характеристика олійно-жирового комплексу України. Суспільна географія України та світу. URL: <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/275-harakterystyka-oliyno-zhyrovogo-kompleksu-ukrainy>

16. Голомша Н. Конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції України та Польщі на світовому аграрному ринку. Інноваційна економіка. 2008. № 3.

17. Дергач І.В. Економічна сутність та напрямки розвитку інтенсифікації аграрного виробництва. Економіка АПК. 2005. №6. С.61-63.

18. Дем'яненко С.І. До концепції національної аграрної політики. Економіка України. 2008. №1. С.22-30.

19. Дяченко О. В. Шляхи підвищення урожайності соняшнику в умовах сучасних інтеграційних процесів України [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.nbuv.gov.ua.

20. Економіка підприємства. Підручник. За заг. та наук. ред. Г.О. Швиданенко. вид. 4-те перероб. і доп. К. КНЕУ. 2009. 816с.

21. Економіка сільського господарства. Навчальний посібник.

С. М. Рсгач, Н. М. Суліма, Т. А. Гушун, Я. В. Ярема. Київ. ЦД
"Кбмпринт". 2018. 517 с

22. Економіка сільського господарства. Навч. Посібник. Збарський В.К.,

Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін.; За ред. В.К. Збарського, В.І. Мацибори. К.
Каравела. 2009. 264 с

23. Економічний аналіз: Навчальний посібник. М.А. Болдох, В. З.

Борщевський, М. І. Горбатюк; За ред.акад. НАНУ проф. Чумаченка М. Г. К.
КНЕУ. 2001. 540 с.

24. Євчук Л.А. Напрями підвищення ефективності вирощування
соняшнику та виробництва соняшникової олії. Вісник аграрної науки
Причорномор'я. 2005. №1. 42 с.

25. Зайцев О.М. Запровадження нових гібридів соняшнику - шлях до

підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва Пропозиція.
2012. № 8-9. 46 с.

26. Збарський В.К., Суліма Н.М., Мірзоева Т.В. Словник економічних і
фінансових термінів: Навчальне видання. К. 2013. 162 с.

27. Збарський В.К. Конкурентоспроможність високотоварних

сільськогосподарських підприємств. за ред. професора В.К. Збарського. К.
ННЦ ІАЕ. 2009. 310с.

28. Інноваційні ресурсозберігаючі технології вирощування ріпаку. За

ред. Д. І. Мазоренка і Г. Є. Мазнева. Харків. «Майдан». 2008. 143 с.

29. Кованець І.І. Підвищення ефективності виробництва олійних
культур в сільськогосподарських підприємствах. Економіка АПК. 2013 № 6.
С. 119-124

30. Крикуненко Д.О. Проблеми впровадження інновацій на

підприємствах [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mimi/2011_4_1/1_5.pdf

31. Кузьмінська Н. П. Особливості функціонування олійно-жирової галузі України. Економіка АПК. 2011. № 12. С. 161–163.

32. Кучеренко С. Стан олійножирового виробництва в Україні в сучасних умовах [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.nbuuv.gov.ua.

33. Кучеренко С. Ю. Організаційно-економічні засади ефективного виробництва соняшнику в Україні. Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди. Економічний вісник університету. Вип. № 24/1. 2015. С. 45–48.

34. Кулешова Г.М. Конкуренція і конкурентоспроможність в агропромисловому виробництві. Економіка АПК. 2008. № 3.

35. Маркетинговий потенціал інновацій у олійно-жировому підкомплексі: стан ринку, створення вартості, конкурентоспроможність: монографія. за ред. В.В. Луцяк та ін. Вінниця. ВНАУ. 2020. 221 с

36. Маслак О. Нові олійні рекорди. Пропозиція. 2012. № 6. С. 36–40.

37. Лисогор В. М. Неформалізований аналіз інноваційних механізмів державного регулювання виробництва насіння соняшнику. Вісник Хмельницького національного університету. 2011. № 1. С. 138–142.

38. Олійник В.О. Необхідність та умови розширеного відтворення в сільському господарстві України. Економіка АПК. 2005. № 4. С. 31–35.

39. Малік М.Й. Інституціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність. Економіка АПК. 2010. № 7. С. 132–139.

40. Мочерний С.В. Економічна теорія. Підручник. К. Видавничий центр “Академія”. 2004. 856 с.

41. Мацибора В.І. Економіка підприємства. К. Каравела. 2012. 296 с.

42. Олійні й ефіроолійні культури. Олійні культури. Соняшник [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://subject.com.ua/agriculture/crop/42.html..>

43. Олійно-жирова промисловість: традиції та інновації. Вітчизняний та світовий досвід. Нац. ун-т харч. технологій. Київ. НУХТ. 2019. 185 с.

44. Онищенко О. В. Інноваційні шляхи розвитку олійно-жирової галузі. Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics» 2018. № 7 URL: https://modecon.mnau.edu.ua/issue/7/2018/UKR/onyszhchenko_c.pdf

45. Основи аграрного підприємництва. За ред. М.Й. Маліка. К. ІАЕ. 2000. 582 с.

46. Павленко І.А. Економіка та організація інноваційної діяльності. К. КНЕУ. 2004. 204 с.

47. Пізняк Д. Актуальні питання співробітництва у сфері олійно-жирової промисловості України та ЄС (на прикладі Польщі). 2019 URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/konkurs/stud/ES_19_20/robotu/14.pdf

48. Потривасва Н.В. Ефективність виробництва і розвитку ринку олійних культур в Україні. Електр. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35504/02-Potrivaeva.pdf?sequence=115>.

49. Примак Т.С. Економіка підприємства. навч. посіб. К. Вікар. 2003. 219 с.

50. Пузік В.К. Стан і перспективи вирощування та формування ринку соняшнику в Україні. Посібник українського хлібороба. 2014. № 2. С. 46-50.

51. Салига К.С. Теоретичні основи визначення економічної ефективності виробництва на рівні господарюючих Запоріжжя ЗПНТЕІ, 2008. 81 с.

52. Семенов Г.А. Економіка підприємства К. Центр навч. л-ри. 2005. 324 с.

53. Світков М.С. До теоретичних і методологічних засад інтенсифікації аграрного виробництва. Економіка АПК. 2004. № 1. 33-37.

54. Скопенко Н. С. Формування та функціонування інтегрованих об'єднань в олійно-жировій галузі України / Сучасні проблеми економіки підприємств. URL:

<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/19511/01Skopenko.p>

55. Судіма Н.М., Степасюк Л.М., Величко О.В. Економіка і фінанси підприємства. Підручник. К. «ЦП «КОМПРИНТ»», 2015. 466 с.

56. Тартаковський О. Олійна культура №1. Аграрний тиждень. 2014 №13 (286).

57. Тонюк М.О. Шляхи підвищення економічної ефективності виробництва насіння олійних культур у регіоні. Економіка АПК. 2015. №3. С. 28-33.

58. Устік Т.В. Підвищення конкурентоспроможності виробництва олійних культур сільськогосподарськими підприємствами. Вісник Сумського нац. аграр. ун-ту. Сер. «Фінанси і кредит». 2013. №1.

59. Федоряка В. П. Ефективність виробництва і реалізації соняшнику в Україні. Вісник соц.-екон. досл. 2011. № 41(2). С. 139–144.

60. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990-2001рр.). За ред. О.М. Шличака. К. ІАЕ УААН, 2002. 498с.

61. Чехова І.В. Економічна ефективність виробництва основних олійних культур в Україні. Економіка та підприємство. 2012. №3. с. 127-132.

62. Шайко О.Т. Шляхи підвищення ефективності виробництва олійних культур на регіональному рівні. Економіка АПК. 2013. № 5. С. 31-37.

63. Шваб Л.І. Економіка підприємства. К. Каравела. 2004. 564с.

64. Шегда Б.А. Економіка підприємства. Навч. Посібник. К.: Знання Прес. 2002. 335 с.